

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Sylvie Drkošová

Jazyková nerovnost a jazyková diskriminace v české společnosti:

Ostrava vs. Praha

Linguistic inequality and linguistic discrimination

in Czech society: Ostrava vs. Prague

Praha 2013

Vedoucí práce: Mgr. Jan Chromý, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Moc ráda bych poděkovala vedoucímu práce, Mgr. Janu Chromému, PhD., za vstřícné a inspirativní vedení práce a mnoho užitečných připomínek. Dále bych chtěla poděkovat doc. PhDr. Janu Volínovi, PhD. a Mgr. Lence Weingartové z Fonetického ústavu FF UK za pomoc s přípravnou fází výzkumu a Mgr. Marii Musálkové a Mgr. Lukáši Bártovi, že mi vyšli vstříc a umožnili mi ve svých třídách provést výzkum. V neposlední řadě patří velký dík také mým rodičům za veškerou podporu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 24. května 2013

.....

Sylvie Drkošová

Abstrakt

Práce se zaměřuje na otázky jazykové nerovnosti, resp. jazykové diskriminace na území České republiky. Konkrétněji se zabývá vlivem ostravské a pražské regionální mluvy na postoje k mluvčímu na území Ostravy a Prahy. K výzkumu těchto problémů bude použita primárně tzv. technika spojitých masek. Práce je složena ze tří částí. První část je zaměřena na dosavadní literaturu týkající se jazykové nerovnosti a jazykové diskriminace a vymezuje hlavní proudy přemýšlení o této problematice. Druhá část z teoretického hlediska analyzuje stratifikaci češtiny ve vztahu ke společenské stratifikaci. Na základě této analýzy jsou postulovány hypotézy, které jsou ověřovány ve vlastním výzkumu, jenž je předmětem třetí části práce.

Klíčová slova

jazyková nerovnost; jazyková diskriminace; technika spojitých masek; dialekt

Abstract

This thesis is concerned with the issue of linguistic inequality, or linguistic discrimination, in the Czech republic. Particularly, the influence of the speech of two regions, Ostrava and Prague, on attitudes towards its speakers in Ostrava and in Prague is studied. The matched-guise technique is used for the purposes of this research. This thesis consists of three parts – in the first part previous research concerning linguistic inequality and linguistic discrimination is described and analyzed. The second part is analyzing stratification of czech language in czech society. The third part presents my own research which is verifying my presumptions about language inequality in czech society.

Keywords

linguistic inequality; linguistic discrimination; matched-guise technique; dialect

Obsah

Obsah.....	6
Úvod.....	7
1. Jazyková nerovnost a diskriminace.....	8
1.1 Styl promluvy jako osobitost.....	8
1.2 Hlavní proudy přemýšlení o jazykové nerovnosti.....	10
1.3 Jazyková diskriminace ve světě	12
2. Situace v Česku	17
2.1 Analýza rozvrstvení češtiny ve společnosti	17
2.2 Vztah Prahy a Ostravy.....	19
2.3 Formální rozdíly mezi ostravskou a pražskou varietou	22
2.4 Jazyková diskriminace v Česku	25
3. Výzkum	27
3.1 Technika spojitých masek	27
3.2 Průběh výzkumu.....	28
3.2.1 Účastníci výzkumu.....	28
3.2.2 Metoda výzkumu.....	28
3.2.3 Výsledky výzkumu.....	29
3.2.4 Interpretace výsledků	39
Závěr.....	42
Seznam použité literatury	43
Přílohy	46

Úvod

Ve své práci se budu věnovat problematice jazykové nerovnosti a diskriminace v české společnosti. Lze přepokládat, že v české společnosti existuje nerovnost, vyplývající z toho, že různí lidé mluví různými varietami, otázkou ovšem je, v čem tato nerovnost spočívá, zda se projevuje diskriminací mluvčích a pokud ano, jak a proč to tak je. Jde o problematiku zasahující do více disciplín, jazyková diskriminace a postoje k jazyku jsou záležitostmi nejen lingvistickou, ale také sociologickou nebo psychologickou.

Tento jev se může výrazně projevovat například mezi mluvčími v Praze a v Ostravě – dvě velká města na opačných koncích republiky, z nichž každé má jinou životní úroveň, historicko-kulturní zázemí a zejména značné rozdíly mezi pražskou a ostravskou mluvou, což je jev prvotně zjevný, nápadný.

V této práci budu vycházet z dostupné literatury k tématu, kterou rozeberu v první části, následně porovnáám obě zkoumané variety z formálního hlediska a nakonec se své hypotézy ohledně situace v české společnosti pokusím ověřit výzkumem, který bude prováděn pomocí techniky spojených masek.

Téma jazykové diskriminace v Česku zatím nebylo zpracováno a nemáme tak o této problematice žádné hodnotné a výzkumem potvrzené informace. Cílem práce je ukázat, že se jedná o důležitou součást jazykově společenské situace v Česku, a doložit jazykovou diskriminaci v české společnosti.

1. Jazyková nerovnost a diskriminace

1.1 Styl promluvy jako osobitost

Naše řeč o nás mnohé vypovídá. Odráží některé charakteristické rysy, nese v sobě mnoho informací o mluvčím, je součástí naší osobnosti. Řeč ovlivňuje posuzování našeho charakteru podobně jako třeba styl oblékání a hraje významnou úlohu v tom, jak se prezentujeme ve společnosti.

Kdykoliv někdo promluví, aktivuje se nám automaticky určitý postoj a podvědomě mluvčího hodnotíme (Fazio, 1999, s. 97). Své hodnocení zakládáme na vzhledu mluvčího, výrazech, gestech a samozřejmě způsobu jeho mluvy – automaticky a většinou nevědomě postřehneme odlišnosti v intonaci, fonetické nebo lexikální stránce jazyka a dalších součástech řeči. Charakter řeči mluvčího ovlivňuje úsudek adresáta a jazyk se tak stává indikátorem naší sociální pozice ve společnosti (Giles – Powesland, 1975, s. 9). Otázkou je, jak je naše sociální hodnocení ovlivněno případným akcentem nebo dialektem? Může být dialekt dokonce společenským handicapem?

Osobitost promluvy je záležitostí sociolingvistiky, protože právě ta zkoumá povahu jazyka ve vztahu ke společnosti. Pokud chceme zkoumat společnost, musíme samozřejmě začít u jedince, jednotlivého mluvčího. R. A. Hudson ve své knize uvádí, že „žádní dva mluvčí nemluví stejným jazykem, protože žádní dva mluvčí nesdílejí stejnou jazykovou zkušenost.“¹ Každý mluvčí v dětském věku přebírá vzor rodičů, pak svého okolí, ostatních dospělých kolem sebe. V jazykovém projevu ho ovlivňuje nejbližší společnost, školní prostředí, kamarádi. Vytvoří si tak několik různých osobitých řečových vzorů a v dospělosti pak dokáže přepínat mezi těmito vzory podle situace, ve které se nachází (Hudson, 1996, s. 15-16).

Styl naší promluvy je součástí naší osobnosti, ale svou řeč modifikujeme podle příležitosti v závislosti na několika faktorech. Na řeč působí psychický a emocionální stav mluvčího ve chvíli interakce, např. rozčilení může ovlivnit hlas nebo výslovnost. Nezanedbatelnou roli hraje vliv tématu diskuze, prostředí a samozřejmě adresát (Giles – Powesland, 1975, s.119). Jelikož existuje tolik faktorů ovlivňujících naši řeč z dlouhodobého i

¹ „No two speakers have the same language, because no two speakers have the same experience of language.“ (Hudson, 1996, s. 12).

momentálního hlediska, není ani možné, aby dva lidé mluvili naprosto stejně. Každý člověk si takto utváří vlastní individuální styl promluvy.

Je na místě vymezit základní pojem této práce, což je *jazyková varieta*, definována podle Hudsona jako „soubor jazykových prostředků s podobnou sociální distribucí.“² Varietou může být jak samotný jazyk (angličtina), tak některý konkrétní dialekt (podkrkonošské nářečí), registr nebo styl, jakým mluví skupina lidí vymezená dle určitého hlediska (profesní mluva lékařů). Jelikož se variety vymezují v různých rovinách jazyka (někdy se variety liší pouze užívanými lexikálními prostředky, v jiných případech zasahují odlišnosti i do fonetické oblasti) a dle mnoha kritérií,³ mohou se překrývat, nebo dochází k míšení jejich prostředků.

Pokud se vrátíme ke stylu jako osobitosti, styl naší promluvy nás určuje nejen individuálně, ale také nás zařazuje do nějakého společenství, jako součást širší skupiny, kterou něco spojuje, v tomto případě užívání stejné jazykové variety (Irvine, 2001, s. 21). Skrze řeč se takto sociálně identifikujeme, náležíme do určité řečově spřízněné skupiny. Tato skupina lidí, kteří užívají stejnou varietu, je založena nejen na jazykové sounáležitosti, ale bývá sjednocena i nějakým dalším společným rysem (např. věk, profese, regionální oblast). Dalším jednotícím prvkem jsou pak sdílené postoje k jazyku. Běžným jevem je, že považujeme to své za lepší – skupina mluvčích, kteří používají stejnou varietu jako my, naše skupina, je nám nejsympatičtější, identifikujeme se s ní a hodnotíme ji nejlépe (ve většině případů). Zároveň však můžeme patřit do několika takových skupin, užívat více variet (Hudson, 1996, s. 197-198).

Člověk, který se pohybuje mezi několika sociálními skupinami, používá několik stylových variet a přepíná mezi nimi závisle na prostředí, tématu nebo společnosti, ve které mluví. Často tak činí naprosto nevědomě. Například student původem z Ostravy, který celý dosavadní život strávil ve svém domovském městě a po maturitě zamíří studovat do Prahy se může naučit přizpůsobovat svou mluvu prostředí, ve kterém se zrovna nachází – s ostravskými mluvčími mluví ostravsky a v Praze užívá obecnou češtinu.⁴ Pod vlivem jazykové zkušenosti v jiném prostředí se mění a přizpůsobují prostředky, které mluvčí v řeči používá a které utvářejí styl jeho promluvy. Jelikož každý z nás prožívá odlišné zkušenosti, je i styl promluvy u každého jiný, osobitý.

² „a set of linguistic items with similar social distribution“ (Hudson, 1996, s. 24).

³ Kritérii jsou zde myšleny například regionální příslušnost, sociální třída, profesní prostředí atp.

⁴ Problematice jazykové integrace se budu více věnovat v kapitole č. 1.3 *Vztah Prahy a Ostravy*.

1.2 Hlavní proudy přemýšlení o jazykové nerovnosti

Jedním ze stěžejních pojmů v úvahách o jazykové diskriminaci je *jazykový předsudek*. Každá skupina mluvčích užívajících stejnou varietu má odlišné hodnoty, od kterých se takový úsudek odvíjí. Co je někde vysoko ceněné, je jinde hodnoceno jako nízké (například ostravský přízvuk může být v Praze přijímán spíše negativně, zatímco v Ostravě je považován za standard). Jen na základě tohoto svého dojmu zaujme adresát k mluvčímu postoj – tento zvyk využívat signály v řeči jako zdroj informací o mluvčím nazýváme jazykovým předsudkem (Hudson, 1996, s. 195).

V jakékoliv komunikační situaci je věnována pozornost způsobu, jakým mluvíme, a adresáti přijímají z našeho projevu signály, které spustí automatickou aktivaci jejich postoje, se kterým pak dále mohou vědomě pracovat a případně ho přehodnotit dle dalších informací získaných z našeho chování (Fazio, 1999, s. 103). Podle mluvy zařadí mluvčího do určité sociální skupiny, společenské vrstvy, přisoudí mu vlastnosti, které považují za odpovídající jeho způsobu řeči.

Ačkoliv slovo předsudek k sobě váže mnoho negativních konotací, problémem jsou spíše předsudky společenské, které s těmi jazykovými souvisí. Na tento jev lze nahlížet prostřednictvím mentálních map – ve své mysli máme vlastní představu toho, jak vypadá svět, konkrétně rozmístění různých regionálních oblastí. Tyto oblasti jsou v našich představách spojeny s určitými geografickými, kulturními a ekonomickými hodnotami (Diercks, 2002, s. 52). Jednou z těchto hodnot je také jazyk. Určitý jazykový rys máme spojen s nějakým vyobrazením společnosti, ve které se používá – tento proces přiřazování jazykových rysů k představám o společnosti se nazývá ikonizace a popsala ho Judith Irvine v rámci sledování propojenosti sémiotické teorie s jazykovými jevy: „Ikonizace je sémiotický proces, který přetváří znakový vztah mezi jazykovými rysy a sociálními představami, se kterými jsou spojeny.“⁵

Automaticky si člověka užívajícího specifické jazykové prostředky spojíme se všemi předsudky, které se k dané oblasti vážou, vnímáme ho jako typ. Často tak učiníme, aniž

⁵ „Iconization is a semiotic process that transforms the sign relationship between linguistics features and the social images to which they are linked.“ (Irvine, 2001, s. 33)

bychom si to skutečně uvědomili, že v nás mluvčí svým stylem vyjadřování vyvolává stereotypní představy o své osobě (Preston, 1999, s. 360).

Zatímco jazykový předsudek popisuje negativní postoje, jazyková diskriminace už popisuje konkrétní negativní chování z předsudku vyplývající (Romero – Roberts, 1998, s. 642). Nabízí se otázka, zda je dialekt nebo akcent nevýhodou při kontaktu s lidmi, kteří se pohybují v jiném řečovém společenství. Možným následkem negativního hodnocení je případná neochota spolupráce s daným mluvčím. Pokud si představíme důsledky takové situace v běžném životě – je například možné, že by zaměstnavatel odmítl uchazeče o práci z důvodu nezvyklého stylu mluvy, aniž by byla tato skutečnost relevantní pro výkon povolání, o které se žadatel uchází? Je nestandardní dialekt nevýhodou při hledání zaměstnání? Zaměstnavatelé jsou často při výběru nového pracovníka ovlivněni jinými věcmi než kvalifikací a mluvený projev může být podkladem pro předsudky. Uchazeč pak může být posouzen jako méně kompetentní pouze na základě akcentu a tím se už stává obětí jazykové diskriminace (Giles – Powesland, 1975, s. 100-106).

Myšlenka, že je nějaký jazyk (varieta) lepší, je poměrně běžná zejména mezi laiky, mezi lingvisty se tento názor už překonal (Hudson, 1996, s. 191). Přesto si však variety nejsou sociálně rovny, protože každá je vnímána jinak a jazykové postoje jsou k různým varietám odlišné. Společně s přijetím myšlenky, že existuje jazyková nerovnost, přijímáme i myšlenku, že existuje také jazyková diskriminace. Situace, kdy je nějaký jev (ať už je to rasa, pohlaví nebo jazyková varieta) považován za lepší nebo horší, existenci diskriminace umožňuje.

Jako u všech esteticky hodnocených jevů jde i v případě hodnocení variet o velmi individuální a subjektivní názor. Můžeme pozorovat tendence, že členové určitého společenství považují některé jazyky za lepší, lépe znějící, esteticky přijatelnější než jiné. Styl naší promluvy je navíc úzce spojen se stereotypy a předsudky, jak už bylo řečeno, a stereotypní představy je velmi těžké, někdy až nemožné vymýtit.

Variety bývají posuzovány hlavně na základě úrovně prestiže, se kterou jsou konvenčně spjaty v různých řečových společenstvích. Standardní varieta pak bývá spojována s vysokým socioekonomickým statusem, mocí a užitím médií v určité komunitě. Proces kodifikace takové variety nazýváme standardizace a jde o ustanovení té nejvyšší variety na základě přijetí v komunitě uživatelů, kdy je ona varieta uznána jako jediná správná (např. standardní britská angličtina) (Giles – Powesland, 1975, s. 9).

Jednou z důležitých otázek týkajících se standardních variet je problematika jejich vzniku. Jak se stane, že je nějaký kód označen jako nejvíce prestižní, standardní?

Existují dvě teorie, jak je tento kód vybrán – hypotéza vnucené formy a inherentní hodnoty (Giles – Bourhis, 1979, s. 589). Hypotéza vnucené formy tvrdí, že varieta získává svou prestiž skrze mluvčí, kteří ji používají. Tito mluvčí reprezentují společensky vysoko postavenou a dobře hodnocenou skupinu a mluvčí používající nestandardní varietu jsou pak vnímáni jako níže postavení.

Hypotéza inherentní hodnoty se odlišuje v tom, že zakládá výběr standardu na estetických úvahách, tedy že existují variety, které jsou samy o sobě „hezčí“ na poslech. Tato hypotéza byla ověřována pomocí výzkumu, kdy posluchači hodnotí různé variety jednoho (pro ně neznámého) jazyka a prokázalo se, že tato teorie alespoň v případě tohoto konkrétního experimentu v reálné situaci nefunguje. Můžeme proto říci, že estetické posouzení variet se nezakládá na inherentních kvalitách.

V případě českého jazyka byla situace ještě poněkud odlišná, protože standard, kterým je spisovná čeština, uměle vznikl na základě starších fází jazyka a postupně se etabloval.⁶

Sociolingvisté brzy zjistili, že pokud mají výzkumy poskytovat relevantní a co nejpřesnější data věrná skutečnému stavu jazykové situace, je potřeba tyto výzkumy realizovat pozorováním nebo rozhovory. Data získaná pouze skrze dotazníky mohla být zkreslená, protože testované osoby si byly vědomy toho, že jsou testovány a upravovaly své odpovědi tak, jak by podle nich měly vypadat. Výrazným zlepšením pak bylo vyvinutí techniky spojených masek,⁷ což je metoda neodhalující skutečný cíl výzkumu. Testované osoby nevědí, že jde o hodnocení jazyka, a nepodléhají tak pokušení „zlepšit“ své výsledky vědomým příkrášlováním svých odpovědí.

1.3 Jazyková diskriminace ve světě

Jazyková diskriminace se pochopitelně vyskytuje všude ve světě. Princip posuzování mluvčího dle jeho projevu se nemění, jiné jsou pouze jazykové situace, ve kterých se tak děje.

⁶ Více o spisovné češtině a dalším rozvrstvení češtiny v kapitole 2.1. *Analýza rozvrstvení češtiny ve společnosti*

⁷ Více v kapitolách 1.3 *Jazyková diskriminace ve světě* a 3.1 *Technika spojených masek*.

V této kapitole shrnu poznatky získané během výzkumů, v nichž byla použita technika spojitých masek, protože touto technikou je prováděn i můj vlastní výzkum.

První výzkum v oblasti postojů k varietám, ve kterém byla použita technika spojitých masek, provedl W. Lambert (1967). Lambert se zaměřil na bilingvní prostředí kanadského Québecu a zkoumal vzájemné postoje dvou etnických skupin – francouzskojazyčných a anglickojazyčných Kanadčanů.

Během přípravné fáze bylo několik mluvčích nahráváno při čtení neutrálního textu, každý mluvčí četl jednou ve francouzštině a jednou v angličtině. Zároveň se mluvčí snažili dodržet stejné paralingvistické parametry hlasu jako tón, zabarvení nebo rychlost mluvy, aby se oba projevy každého mluvčího lišily pokud možno pouze použitou varietou. Jednotlivé projevy pak byly pouštěny studentům pocházejícím z obou etnických skupin a posluchači měli za úkol ohodnotit každý projev prostřednictvím hodnotících škál v dotazníku.

Jak se předpokládalo, ukázalo se, že anglicky mluvící Kanadčané upřednostňují svou varietu, překvapením však bylo zjištění, že anglickou varietu preferují i francouzskojazyční Kanadčané na úkor svého vlastního jazyka ve většině hodnotících škál (s výjimkou pobožnosti a vlídnosti).

Tento výzkum mimo jiné ukázal důležitost jazyka jako prvku podílejícím se na utváření osobního dojmu a spustila se vlna výzkumů v celém světě, z nichž mnoho bylo založeno právě na principu techniky spojitých masek.

Na Lamberta navázal v 70. letech Giles svými výzkumy vnímání akcentů v Británii (1970). V prvním v sérii svých experimentů využil techniku spojitých masek, když s jedním mluvčím nahrál 13 nahrávek, tedy 13 napodobených britských akcentů. Testované osoby měly hodnotit zejména příjemnost poslechu a prestiž statusu mluvčího, měli také rozpoznat, z jaké části Británie akcent pochází. Posluchači byli zastoupeni dvěma skupinami dětí ve věku 12 a 17 let – prokázaly se zajímavé rozdíly v hodnocení mezi těmito dvěma věkovými kategoriemi. Mladší posluchači preferovali spíše svůj akcent, zatímco starší děti favorizovaly standardní britský přízvuk, který mívá tradičně nejlepší hodnocení. Tento experiment byl kritizován kvůli použití jednoho mluvčího a výběru věkových kategorií, což mohlo být podle kritiků příčinou pro zkreslení výsledku. Giles proto svůj výzkum o rok později zopakoval (1971) s 21letými studenty heterogenního původu v pozici posluchačů a s 13 různými mluvčími, z nichž každý mluvil svým přízvukem, což způsobilo vysokou variabilitu

paralingvistických jevů mezi hlasy. Nicméně se ukázalo, že standardní britský přízvuk má i mezi vysokoškolskými studenty nejvyšší prestiž a potvrdil se tak výsledek z minulého výzkumu. Dále bylo zjištěno, že studenti jsou ve svém hodnocení více tolerantní vůči ostatním přízvukům, než byly děti v předchozím testování. To bylo vysvětleno kosmopolitním prostředím, v němž se vysokoškolští studenti nacházejí, a tudíž jejich liberálnější postoj (Giles – Powesland, 1975).

Giles pokračoval výzkumem (1972), který měl pro změnu zjistit míru vlivu síly přízvuku na hodnocení regionálních promluv. Do role posluchačů zvolil opět příslušníky dvou věkových skupin – 12leté děti a 21leté studenty. Jejich úkolem bylo hodnotit příjemnost a prestiž 6 nahrávek. Tyto nahrávky vytvořil jediný mluvčí a použil různě silné varianty jižněvelšského, irského a birminghamského přízvuku. Slabší varianty byly posluchači hodnoceny jako příjemnější a prestižnější, přičemž starší hodnotitelé více pociťovali rozdíly v síle přízvuku a mladší hodnotili více diskriminačně. Tímto výzkumem se prokázalo, že svou roli v hodnocení hraje i síla přízvuku.

Jednou z modifikací techniky spojitých masek byly experimenty Gilese a Bourhise (1976) reagující na kritiku techniky spojitých masek ve smyslu, že osoby zúčastňující se výzkumu stále vědí, že jsou testovány a výsledky tak mohou být zkreslené. Giles a Bourhis se snažili tuto nevýhodu odstranit tím, že výzkum přenesli do reálného prostředí, kde účastníci nevěděli, že jsou součástí výzkumu. Snažili se také dokázat, že posluchači nemusí vždy preferovat standardní varietu, ale v závislosti na kontextu mohou favorizovat jiné variety (nestandardní) a zjistit, jaký vliv má síla přízvuku u nestandardního mluvčího. Samotný výzkum probíhal v divadle v Cardiffu, kde byly návštěvníkům pouštěny nahrávky, v nichž se žádalo o vyplnění dotazníků týkajících se kvality programu divadla. Nahrávky pořizoval jeden mluvčí ve čtyřech maskách – spisovná anglická výslovnost, silnější jihovelšský přízvuk, slabší jihovelšský přízvuk a standardní velština. Mluvčí, kteří nahrávky v divadle poslouchali se dělili do dvou skupin: monolingvně angličtí mluvčí z Walesu a bilingvní anglicko-velští mluvčí. To, jak byly masky respondentům sympatické, se hodnotilo dle počtu vyplněných dotazníků – ve skupině monolingvních mluvčích byly přibližně stejně úspěšné masky standardní anglické výslovnosti a slabšího jihovelšského přízvuku a v případě silnějšího přízvuku byl počet vyplněných dotazníků výrazně nižší. Ve druhé skupině bilingvních mluvčích byla situace velmi odlišná – nejvyšší úspěšnost měla maska ve standardní velštině, o něco méně úspěšné byly masky s velšským přízvukem a nejméně preferovaná byla standardní angličtina.

Další modifikace techniky spojitých masek se zaměřila na problematiku komunikace tváří v tvář, což byl jeden z nedostatků vytýkaný původní podobě této techniky. Výzkum probíhal pro změnu v prostředí střední školy, kde před studenty předstoupili dva mluvčí představeni jako psychologové. Jeden z nich studentům řekl, že by se od nich chtěli dozvědět, kolik toho vědí o psychologii, rozdal jim papíry a odešel, načež druhý mluvčí studentům odhalil, že kolega, který odešel, se uchází o místo přednášejícího na středních školách a chce po nich hodnocení jeho vystoupení. Studenti vypisovali své dojmy na papír a pak vyplnili ještě standardní dotazníky s otázkami zaměřenými na charakter mluvčího.

Oba mluvčí pak použili stejný postup ve druhé třídě s tím, že zatímco v prvním případě použil „přednášející psycholog“ masku A, ve druhé třídě použil masku B. Ukázalo se, že studenti byli mnohem ochotnější spolupracovat (tedy napsat toho více o psychologii) v případě favorizovaného přízvuku.

Techniku spojitých masek použila pro svůj výzkum také Kathryn Woolardová v Barceloně v roce 1980 a pak opětovně v roce 1987. Její práce je zajímavá tím, že prokázala vliv sociopolitických podmínek na vnímání odlišných variet (Giles – Billings, 2004).

V experimentu z roku 1980 se ukázalo, že mluvčí používající katalánskou varietu španělštiny mají vyšší hodnocení sociálního statusu než mluvčí kastilští nezávisle na původu hodnotících posluchačů (Woolard – Gahng, 1990). Etnolingvistické pozadí hodnotitelů se projevilo zejména v oblasti míry solidarity. Kastilští mluvčí udíleli vyšší hodnocení Kastilcům hovořícím jejich varietou, ale toto hodnocení bylo nižší, pokud Kastilci mluvili katalánsky, zato Katalánci hodnotili svou varietu ve škále solidarity výše, ať ji používal kdokoliv.

V roce 1983 byl přijat zákon zajišťující katalánské varietě rovnocennou pozici v institucionální sféře. Woolardová v roce 1987 opakovala svůj výzkum za těchto změněných sociopolitických podmínek a objevila, že pouto mezi katalánštinou a etnolingvistickou identitou katalánského mluvčího se rozvolňuje (Woolard – Gahng, 1990).

Určitý vliv na postoje k jazykům byl přisuzován také situačnímu kontextu, na což se zaměřil A. C. Cargile (1997). Cargile zkoumal preference z hlediska atraktivnosti a dynamičnosti u mluvčích s čínským přízvukem a zejména praktický dopad, tedy zda by negativní hodnocení mohlo ovlivnit možnost zaměstnání takového mluvčího.

Jeden mluvčí nahrál dvě nahrávky odpovědí ve fiktivním pracovním pohovoru, jednu ve standardní americké angličtině a druhou s čínským přízvukem. Hodnotící posluchači byli

zástupci obou těchto variet a byli rozděleni do dvou skupin, z nichž každá slyšela jednu nahrávku, kterou měli za úkol ohodnotit v kontextu ucházení se o různé pracovní pozice (různě prestižní). Překvapivě se ukázalo, že nebyl rozdíl v hodnocení vhodnosti mluvčích pro typy zaměstnání. Cargile proto na tento experiment navázal dalším, tentokrát se zaměřením na kontext pozice vyučujícího. Použil stejné nahrávky a hodnotitelům řekl, že jde o učitele. V tomto případě se ukázalo, že varieta s čínským přízvukem je ve školním kontextu hodnocena hůře než americká varieta z hlediska atraktivnosti, dynamičnosti a statusu. Prokázalo se tedy, že záleží také na kontextu, v němž se dané variety užívají.

Výzkumy, které jsem zde popsala, podle mě stačí pro základní představu o zkoumání jazykových předsudků ve světě. Jde samozřejmě jen o zlomek výzkumů, které byly uskutečněny, ale každý z těchto výzkumů byl přínosný pro další bádání v poli jazykové nerovnosti a vnímání regionálních variet. Mimo jiné vyšlo najevo, že v otázce postojů k jazyku a jazykové diskriminace nějaké variety a jejího uživatele rozhoduje mnoho proměnlivých faktorů, jako je síla přízvuku, prostředí, situační kontext nebo socioekonomické ovzduší společnosti.

2. Situace v Česku

2.1 Analýza rozvrstvení češtiny ve společnosti

České jazykové území je velmi rozmanité a stejně rozmanité jsou i názory na jednotlivé vrstvy českého jazyka. Já jsem si pro tuto práci vybrala pojetí podle Krčmové, ze kterého budu vycházet. Dle Krčmové se v současnosti v Česku ustálil model jazykové situace zahrnující spisovný jazyk, interdialekty a množství dialektů, přičemž interdialekty jsou jakýmsi mezistupněm mezi dvěma základními útvary národního jazyka (Krčmová, 2005, s. 1). Podoba spisovného jazyka je kodifikována a představuje reprezentativní formu češtiny, s čímž se váže také vysoká prestiž tohoto útvaru. Spisovná čeština by se dala považovat za standard, který by měl být používán v médiích, oficiálních textech a promluvách a formálních situacích, které si vyžadují kultivovaný projev. V každodenní komunikaci se spisovná čeština na většině našeho území neužívá, dokonce může být její užití v běžném hovoru neadekvátní, neboť takový projev pak pro někoho zní nepřirozeně. Spisovná čeština tak má narozdíl od standardních variet v jiných zemích odlišnou pozici, neboť její funkce je omezena zejména na písemný projev a v ústní komunikaci se užívá ve specifických formálních situacích (např. politický projev). Ačkoliv by bylo žádoucí, aby učitelé ve školách mluvili spisovně, jejich promluvy bývají spontánní a nepřipravené. Děti proto s mluvenou spisovnou češtinou do kontaktu příliš nepřicházejí, a proto si často i myslí, že varieta češtiny, kterou používají jejich učitelé a rodiče je ta správná a spisovná (Wilson, 2010, s. 36).

Situace stratifikace českého jazyka je nestabilní kvůli několika faktorům, jakými jsou třeba pohyb obyvatelstva, kontakty mezi jednotlivci i skupinami a různými kulturami nebo rozšířený vliv angličtiny. Mohli bychom říct, že čeština se nachází v napětí mezi dvěma póly – jednak rostou nároky na ovládnutí mluvené spisovné češtiny, zároveň ale dochází k uvolňování pravidel řečové etikety (Müllerová – Hoffmannová, 1997, s. 43).

Jedním z problémů naší jazykové stratifikace je nejasné chápání hranice mezi spisovnou a hovorovou češtinou. Budeme-li se řídit pojetím stratifikace podle Krčmové, můžeme se domnívat, že jazyk hovorový vychází ze spisovného, liší se však tím, že je ovlivněn bezprostředností komunikační situace (Krčmová, 2005, s. 2). Není stabilizovanou varietou národního jazyka, jde o podobu jazyka, která se používá v nepřipravené a nijak

nestylizované soukromé komunikaci a je tedy značně variabilní. Dnes je v této pozici obecná čeština, případně jiné interdialekty (Krčmová, 1997, s. 162).

V tomto pojetí se podle Krčmové právě obecná čeština potýká s problémem svého zařazení do modelu rozvrstvení češtiny, který jsem na začátku kapitoly uvedla. Jedná se o nespisovný útvar interdialektické povahy, ale zároveň nemůžeme obecné češtině upřít výrazný vliv na podobu spisovné češtiny, což ostatní interdialekty nemají. Používá se v médiích méně formálního charakteru (např. televizní pořady zejména pro mladé publikum), v literatuře, v poloformálních komunikačních situacích. Nezanedbatelnou roli v pozici obecné češtiny hraje fakt, že jde o nejrozšířenější interdialekt v Česku, používá se totiž v celé oblasti Čech, zatímco situace ve Slezsku je jazykově různorodější.

Nejméně prestižní pozici v jazykové stratifikaci v Česku mají dialekty, úcta k nářečí vyskytující se u nás na přelomu století společně s obdivem folkloru a venkova se během posledního století postupně vytrácí. V posledních desetiletích se v souvislosti s vysokou mobilitou obyvatelstva dialekty zanáší do měst, kde se mísí a rozrůžňují a dávají tím prostor pro vznik útvarů typických pro větší regiony. Míšením nářečí se vyvinuly interdialektické podoby národního jazyka, jako je právě obecná čeština. (Krčmová, 2005, s. 3).

V Čechách je obecná čeština plošně používána a nářečí se nivelizovala, situace na Moravě a ve Slezsku je poněkud odlišná. Velká městská centra vznikala později než v Čechách a docházelo k mísení mnoha vlivů, obyvatelstvo bylo spjato se svou půdou a migrace nebyla vysoká, proto se nářeční diferenciace udržela delší dobu. Až od devadesátých let se nářeční situace začala proměňovat vlivem vyšší migrace obyvatel a industrializace regionů (Krčmová, 1997, s. 164). Hovorový jazyk jednotlivých oblastí se však stále liší tím, že se formoval v jiných sociálních podmínkách a z různých dialektů, navíc ač přítomnost vlivu spisovné češtiny je na celém území Česka stejná, je rozdílná síla tohoto vlivu. Zatímco vývoj rozrůžňování dialektů ve Slezsku skutečně nejvíce ovlivňuje spisovný jazyk, v Čechách se prosazuje spíše obecná čeština. Můžeme říci, že čím východněji se nacházíme, tím méně se setkáváme s oblibou a užíváním obecné češtiny, neboť na Moravě a ve Slezsku je silně cítit její příznaková nespisovnost, která je vnímána jako cizí a neprestižní jev (Müllerová – Hoffmanová, 1997, s. 46).

Novodobým jevem je pokles významu variety národního jazyka jako atributu určité sociální skupiny. Tento jev se hojně rozšířil v Čechách, kde obecná čeština nezohledňuje sociální třídu mluvčího a je používána plošně v nejrůznějších komunikačních situacích. Jiná je

situace na Moravě, kde vrstvy obyvatelstva vyznačující se vyšším společenským zařazením směřují k regionálně méně příznakové mluvě. Podle Krčmové pak zejména na severní Moravě a ve Slezsku pozorujeme, že vzdělanější vrstvy se přiklánějí ke spisovnému jazyku, zatímco ostatní mluvčí udržují propojenost s bývalým nářečním podložím (Krčmová, 1997, s. 171). Celkově má na Moravě a ve Slezsku spisovná čeština vyšší prestiž než v Čechách, přesto se nedá říct, že by Moravané mluvili spisovně. Balhar tvrdí, že zejména Slezané mají sklon k hyperkorektnosti a sklouzávají od spisovné češtiny k regionálním varietám (Balhar, 1995, s. 255).

Na Ostravsku existuje hovorová čeština jako mluvená podoba spisovné češtiny, která je tolerantní k některým nespisovným prvkům. V rámci promluv dochází k míšení kódů nejen v hranicích národního jazyka, ale v případě této oblasti také ke skutečnému přepínání kódů (např. dialekt polsko-českého smíšeného pruhu). Platí zde pravidlo, že čím formálnější je projev, tím menší mírou nespisovnosti se vyznačuje. Ukázalo se, že mluvčí z této oblasti ovlivňuje ve volbě kódu také tematický obsah promluvy: „pokud hovoří o pracovní problematice, užívají kódu velmi blízkého spisovnému jazyku s minimem dialektických či interdialektických prvků (...), jakmile začnou hovořit o rodině, zálibách, koníčcích, přecházejí na projev nářeční.“ (Müllerová – Hoffmanová, 1997, s. 48).

Tímto jsme si tedy shrnuli jazykovou situaci na území České republiky a v tomto kontextu si nyní můžeme přiblížit oblasti, kterými se tato práce bude dále zabývat, tedy Prahu a Ostravu.

2.2 Vztah Prahy a Ostravy

V této kapitole se pokusím nastínit charakteristiku obou měst a jejich vnímání ve společnosti na základě dostupných materiálů, abychom mohli lépe pochopit vztahy mezi jejich obyvateli.

Dle Katrňáka je důležitým hlediskem posuzování sociální situace trh práce, který se během posledních desetiletí značně proměnil v souvislosti s proměnou celé společnosti. Katrňák ve své knize o české společnosti říká, že „sociální třídy odkazují k nerovnostem daným trhem práce“ (Katrňák, 2011, s. 25). Stav pracovního trhu tedy určuje společenský status obyvatelstva nejen v rámci celé země, ale i v rámci jednotlivých měst. Výskyt a

rozdílení sociálních tříd v naší společnosti je pro tuto práci relevantním jevem, protože sociální postavení a užívaná jazyková varieta spolu mohou úzce souviset.

Dále Katrňák tvrdí, že od lidí ve stejné sociální třídě můžeme očekávat stejné zázemí a tudíž i stejné životní postoje a výsledky. Právě sociální hierarchii se socialistická společnost před rokem 1989 snažila vymýtit, všichni si měli být rovni. Společnost teoreticky měla být sociálně amorfní, postavení v zaměstnání neodrážející specifický zájem a politický postoj. Ve skutečnosti se ale nerovnosti přece jen vyskytovaly, neboť stát favorizoval státní podniky v odvětví těžkého průmyslu (Katrňák, 2011, s. 64), některé skupiny zaměstnanců byly zvýhodňovány (dělníci, horníci) oproti duševně, tedy nemanuálně pracujícím. Ostrava, coby město hornické, se ocitla v socialistické společnosti na výši.

Po roce 1989 důsledkem proměny celé společnosti a preferencí západního modelu společnosti začaly mimo jiné vznikat nové pracovní pozice, většina z nich v nemanuálních odvětvích, vzrostlo množství podnikatelů a živnostníků a zvýšila se migrace obyvatel. Pozice horníka či dělníka ztratila svou prestiž a význam Ostravy jako hornického města ustoupil do pozadí. Dalším z jevů v postsocialistické společnosti byl fakt, že „v důsledku ekonomické racionality trhu práce se zvětšují příjmové diference“ (Katrňák, 2011, s. 112), a tudíž se zvětšují socioekonomické rozdíly mezi vrstvami populace. Vlivem lepšího pracovního a vzdělanostního zázemí v Praze se určité sociální skupiny začaly stahovat do hlavního města a během posledních dvaceti let se umocnil obraz Prahy jako „zlatého města“, kde se soustřeďuje veškerý kulturní a politický život a pracovní pozice jsou prestižnější a lépe dosažitelné.

Tak jako asi v každé jiné zemi, i v České republice panuje napětí mezi hlavním městem Prahou a zbytkem země. Může za to jiný životní styl obyvatel hlavního města, pocit menších měst, že se veškerá pozornost upírá na Prahu a na ostatní kraje se zapomíná. Mezi Ostravou a Prahou je pak tento vztah ještě umocněn vzdáleností obou měst, jejich odlišným historickým vývojem,⁸ účelem i pozicí v kolektivním myšlení – Ostrava je chudý příbuzný na severní Moravě, kde se obyvatelstvo potýká s vysokou nezaměstnaností, znečištěným vzduchem a špatnou sociální situací, což jsou všechno následky bývalé i současné přítomnosti těžkého průmyslu (však se také Ostravě říká *ocelové srdce republiky*). Pro Ostravany je problematické nalézt práci, a proto víceméně tolerují činnost oceláren, která škodí ovzduší,

⁸ Je vhodné připomenout, že zatímco Praha je usazena uprostřed Čech, Ostrava byla a je křižovatkou mezi Polskem, Slovenskem a Německem a byla tak vždy více vystavena cizím vlivům.

aby si zachovali množství pracovních míst. V souvislosti s vysokou nezaměstnaností a vzpomínkami na zašlou slávu Ostravy v dobách socialismu se Ostravané diferencují od Pražanů také politickými názory.

V neposlední řadě se obě města odlišují specifickými jazykovými varietami – v Ostravě se mluví ostravským dialektem a v Praze obecnou češtinou s některými typicky pražskými rysy. Zatímco Ostravané jsou na „cizí“ obecnou češtinu hákliví,⁹ v Praze panuje dle mého názoru větší tolerance vůči odlišným dialektům díky vysoké míře migrace – málokterý Pražan má mezi předky několik generací rodilých Pražanů, mnoho z nich jsou přistěhovalci, často právě z Moravy. Mladí lidé z celé země se stěhují do Prahy kvůli studiu a zůstávají tam díky lepším pracovním podmínkám a přinášejí si s sebou i svůj dialekt.

Jevu integrace Moravanů v Praze se věnuje celá práce J. Wilsona (2010). Wilson se zabývá problémem jazykové akomodace Moravanů žijících v Praze a jde o první empirický počín v této oblasti. Na základě několika jazykových a sociálních proměnných vyzporovaných z rozhovorů se studenty z Moravy sleduje míru jejich akomodace k obecné češtině. Je otázka, nakolik jsou výsledky reprezentativní vzhledem k tomu, že je jeho studie založena na nízkém počtu informátorů.

Wilson mimo jiné zjistil, že případy akomodace Moravanů na obecnou češtinu nejsou vždy a ve stejné míře přímo úměrné délce jejich pobytu v Praze a místo jejich původu akomodaci také neovlivňuje, zato je důležitým prvkem míra integrace Moravanů. Žádný moravský mluvčí nemluví obecnou češtinou jako rodilý mluvčí, ale přejímá některé prvky a akomodace Moravanů na obecnou češtinu se tak dělí do různých stádií, od případů vysoké integrace a přejímání prvků obecné češtiny až po nulovou akomodaci. Pokud používají prvky obecné češtiny, mnohdy je používají nekonzistentně a některým jevům (např. protetické *v-*) se brání více než jiným (nejméně Moravané přejímají *-aj* formy (*dělaj* místo *dělají* apod.)). Wilson také naznačuje hypotézu, že mluvčí obecné češtiny při přesunu na Moravu nepřejímá tamní mluvu, ale naopak šíří obecnou češtinu (Wilson, 2010, s. 55).

Tato studie tedy vypovídá mnohé o jazykových vztazích mezi Pražany a Moravany. Na základě poznatků z uvedených rozhovorů s moravskými mluvčími můžeme vysledovat některé vzájemné postoje mluvčích z obou oblastí k jejich varietám. Nemusí to být vždy přímo nelibost, ale stojí za pozornost, že si okolí moravských mluvčích jejich odlišné mluvy

⁹ Pozice obecné češtiny na Moravě byla přiblížena už v kapitole 2.1 *Analýza rozvrstvení češtiny ve společnosti*.

všímá a mnohdy je na to bližní i upozorňují jako na něco nežádoucího nebo směšného (Wilson, 2010, s. 163).

2.3 Formální rozdíly mezi ostravskou a pražskou varietou

Na základě předchozích kapitol je nyní potřeba blíže charakterizovat obě jazykové variety, o nichž se bavíme, tedy uvést nejvýraznější rozdíly a specifika obou variet.

Slezská nářečí se vyskytují v oblasti Opavska, Hlučínska, Ostravska, Bohumínska, Karvinska, Českotěšínska, Jablunkovska, Frýdecko-Místecka, Frenštátska p. Radhoštěm a Novojičínska. Díky odlehlosti od středních Čech, odkud se šířila většina vývojových změn, se zde mnoho archaických jevů zachovalo (Šrámek, 1997, s. 231). Slezské různorodé jazykové situaci dominuje hlavní město Moravskoslezského kraje – Ostrava, kde se slezské dialekty mísí, prosazují se jednotící obecně slezské jazykové jevy a pod vlivem spisovné češtiny tam vzniká útvar podobný interdialektu. Specifický pro tento kraj je jazykový kontakt působící hned ze tří stran. Vliv na slezskou mluvu má blízkost Polska (SV, V), Slovenska (JV) a Německa (SZ, Z), tedy nářečí užívaná v pohraničí. Z jižní a jihozápadní strany působí nářečí česká, respektive východomoravská. Výsledkem takovéto jazykové situace i historického vývoje oblasti jsou četné lexikální přejímky z němčiny a polských a slovenských dialektů v pohraničí (Davidová a kol., 1997, s. 75).

Specifikem ostravské oblasti je výskyt profesní mluvy hornické a hutnické spojený s rozsáhlou industrializací v 19. století. Toto názvosloví a jazyk městského lidu, tedy dělnictva, úřednictva a technické inteligence pak postupně vytlačoval tradiční dialekt zemedělců a venkovského obyvatelstva. Vysoká urbanizace, průmyslový rozvoj Ostravy v posledních letech a s ním spojená silná migrace obyvatel, to vše utvářelo mluvu příznačnou pro ostravský kraj, jakou ji známe dnes (Davidová a kol., 1997, s. 75). Jakékoliv další cizí vlivy příchozích do ostravské oblasti na zdejší mluvu působily už jen zřídka a spíše v individuální mluvě nebo rodinném prostředí.

V Ostravě už nemají jednotlivá nářečí velký vliv, kódy jsou promíchané a nářeční znaky potlačené (Davidová a kol., 1997). Mezi slezskými nářečími panuje velká diferenciacce a vytváří tři hlavní skupiny, z nichž nás zajímá ta východní neboli ostravská, zahrnující Ostravsko, Místecko, část Frýdecka, Frýdlantsko, východní okraj Hlučínska a víceméně také

polsko-český smíšený pruh (Šrámek, 1997, s. 232). Nářeční skupiny se od sebe rozdělují zejména hláskoslovnými a morfologickými jevy, některé prvky mohou být různé také mezi jednotlivými podskupinami.

Podle Šrámka celkově ubývá rysů, které detailněji vydělují jednotlivá slezská nářečí a ta se nivelizují, zůstávají jevy společné všem nářečním skupinám nebo převzaté z mluvené podoby spisovného jazyka, která má ve Slezsku vliv silnější než obecná čeština působící v Čechách a je považována za prestižní vzor hlavně v oblasti veřejné a oficiální komunikace. Nářeční prvky příliš vzdálené od spisovného jazyka do obecně slezských jevů interdialektu neproniknou, jelikož jsou samotnými Slezany hodnoceny jako nevyhovující (Šrámek, 1997, s. 234).

Zejména mladší generace od nářečí upouští a považuje leckteré dialektické jevy v jazyce za archaické. Intenzita tohoto vývoje je však různá v závislosti na opozicích mladá a stará generace, venkov a město a specificky v této oblasti také na sociálním postavení mluvčího, druhu povolání, dosaženém stupni vzdělání a celkové kulturní úrovni (Šrámek, 1997, s. 234). Proměny slezských dialektů mají silný sociální příznak a některé skupiny obyvatelstva se silných nářečních znaků zřikají nejrychleji a nejintenzivněji (např. studenti, lékaři, učitelé, úředníci). Jevy pocházející z obecné češtiny se objevují pouze individuálně s komunikačním záměrem a bývají považovány za cizí, nepřirozené, nekultivované a chápané jako příznakové pro Čechy a zejména pro Prahu (Šrámek, 1997, s. 236). Samotní Slezané se snaží oprošťovat od zjevných nářečních odlišností a mluvit více spisovně, což má ale za následek příznačnou hyperkorektnost jejich mluvy (Balhar, 1995, s. 255).

Velký význam mají také administrativní a kulturní centra sídelních aglomerací, v nichž se současný jazykový vývoj urychluje. Mezi takové patří i Ostrava. Ostravský dialekt a potažmo celá situace slezských nářečí je v Česku ojedinělou ukázkou sepětí jazykového vývoje se sociálními a kulturními podmínkami.

Pro ostravštinu jsou příznačné zejména krátké vokály (absence dlouhých vokálů) a přízvuk na předposlední slabice. Velmi výrazným jevem ostravštiny je fonetická stránka – narozdíl od zbytku Česka se zde stále vyslovuje rozlišené dvojí *i* (*y* se vyslovuje po dvouhláskách od původu tvrdých) a také dvojí, tedy měkké a tvrdé *l*. Dále se objevuje uplatnění progresivní asimilace *kf*, *sf*, *tf* (*křitko*, *sfjet*) a neprovedení diftongizace *ú* na *ou* a *ý* na *ej*. Setkáváme se také s regresivní asimilací (*tag mi*, *z jakou*) při spojení neznělé a

jedinečné souhlásky a s převažující legátovou výslovností (v kombinacích vokál+vokál a konsonant+vokál) (Davidová a kol., 1997, s. 93).

Mezi morfologické jevy patří např. koncovky *-ama*, *-ami* místo *-ema* u podstatných jmen vzoru růže (*s ružama/ružami*), koncovka *-ma* v 7. pádě mn. č. (*ze stromama*), syntaktických odlišností ubývá, ale velmi rozšířená je stále příčinná spojka *bo* ve významu *protože*. Typický je výskyt určitých lexikálních jevů (*kde* ve významu *kde* i *kam*, *ochladnout* jako *vystydnout*, *zhňily* jako *lenivý*), z nichž mnohé jsou přejaté ze slovenštiny, polštiny, němčiny, nebo přílehlých zahraničních dialektů, případně jde o pozůstatky hornické mluvy (Šrámek, 1977, s. 233).

Situace v Praze je samozřejmě výrazně odlišná. Hlavní město České republiky, hospodářské, společenské, kulturní a historické centrum naší země, leží ve středočeské oblasti. Tato oblast je jazykově stabilní a silně nivelizovaná, vyskytují se zde jevy společné každodenní nespisovné mluvě celých Čech. Praha si udržuje svůj „český“ charakter a obecná čeština zde narozdíl od Moravy a Slezska působí naprosto přirozeně a neutrálně. Ačkoliv dříve působila na pražskou mluvu mnohá česká nářečí, mluva Pražanů charakteristické regionální rysy již téměř ztratila (jen zřídka pozorujeme drobné nářeční rozdíly mezi jednotlivými okrajovými částmi Prahy, na které působila česká nářečí silněji) a převážily rysy obecněčeské. Individuálně se objevují v mluvě regionalismy vlivem mimopražského původu rodinných příslušníků nebo předků. Jelikož je pražská mluva oproštěna většiny regionálních rysů, je zde malý prostor k uplatnění vlivů sociální diferenciace. Pražské území není nářečně příznakové a vyskytuje se zde minimum sociální prestiže spjaté s nějakou podobou jazykové promluvy (Jančák, 1997, s. 200).

Nejnápadnějším znakem obecné češtiny užívané v Praze je zejména diftongizace *y* na *ej*. Mnoho jiných, méně nápadných odlišností už dokonce proniklo do spisovné češtiny (*bez třech, miň, líp*) a tento trend vpouštění prvků obecné češtiny do spisovné nadále pokračuje.

Obecná čeština vlivem vývojových změn opustila mnoho jevů, které se ve Slezsku stále ještě vyskytují. V Čechách už se např. vyslovuje pouze jedno *i*, tam, kde má spisovná čeština *é*, se v obecné češtině objevuje zúžené *í* (*polévka-polívka*). Z morfologických jevů stojí za pozornost zakončování podstatných jmen množného čísla v 7. pádě na *-ma* (*lidma, růžema, dětma*), potažmo i substantiv i dalších skloňovaných slov (*náma, třema*). V mnohem vyšší frekvenci se zde vyskytují podoby sloves s příponou *-nu-* ve tvarech minulého času (*abi si zviknul*), u sloves třetí třídy tvary jako *žiju, žijou, kupuju, kupujou* a v páté třídě krácení

koncovek na *-aj* a *-ej* (*dělaj* místo *dělají*). Dalším známým projevem obecné češtiny je vkládání protetického *v* do slov začínajících na *o-* (*vokno* místo *okno*). Ačkoliv se traduje, že Pražané mluví dlouze, také v obecné češtině se krátí některé hlásky, především samohlásky v poslední slabice, zejména *í* a *ú* (*ů*) (např. *nevim*, *prosim*) (Sgall – Hronek, 1992, s. 30–59).

Vlivem vysoké migrace se v případě obou jazykových variet mnoho dialektických prvků ztrácí z každodenní řeči nebo jsou záležitostí velmi individuální, pokusila jsem se proto postihnout ty nejtypičtější a nejrozšířenější jevy obou variet, se kterými se u mluvčích z těchto oblastí setkáme nejčastěji a jsou tak nejvýraznější.

2.4 Jazyková diskriminace v Česku

Na základě výše uvedených a popsaných skutečností v této kapitole nastíním předpoklady ohledně jazykové diskriminace v Česku.

Bylo řečeno, že ostravský dialekt a obecná čeština jsou dvě formy národního jazyka, mezi nimiž panuje vysoké napětí, což se odráží i v praktickém životě mluvčích. Wilson ve své práci o integraci Moravanů v Praze rozebíral míru jejich přivyknutí na obecnou češtinu, nás však zajímají jazykové postoje Ostravanů (a samozřejmě také Pražanů vůči ostravské varietě), o kterých se Wilson zmínil jen okrajově při poznámkách z pohovorů s informátory z Moravy.¹⁰ Jelikož žádná práce zaměřená na jazykové postoje Ostravanů a Pražanů nebyla napsána a nebyly provedeny ani žádné výzkumy, jsou všechna prohlášení o jazykové diskriminaci pouze spekulativního charakteru.

Víme, že na českém jazykovém území existují rozdílné postoje k různým regionálním varietám (Chromý, 2010, s. 260), můžeme proto tedy předpokládat, že existuje také jazyková nerovnost. Vzhledem k tomu, že podobné výzkumy již byly v jiných zemích realizovány, můžeme z nich vycházet při formování situace u nás. Inspiruji se výzkumem Cargilea (1997), který zkoumal vliv situačního kontextu – pokusím se potvrdit, že stejně jako v případě jeho výzkumu, také u nás je pro postoje k jazyku důležitý kontext. Je dost dobře možné, že při hledání zaměstnance pro méně prestižní pracovní pozici (např. nějaký níže postavený

¹⁰ Informátoři konkrétně hodnotili některé jevy obecné češtiny jako nežádoucí, nekultivované, „škaradé“, tedy nepřijatelné pro užití ve své vlastní promluvě. Dále popisovali postoj svých známých a příbuzných žijících na Moravě, kteří změny v jejich promluvě postřehli a také je označovali posměšně jako projevy cizí a nepatřičné.

administrativní pracovník) nebude jeho jazyková varieta mít takový vliv na rozhodování zaměstnavatele, jako při hledání zaměstnance pro pozici vyučujícího, na kterého jsou přece jen kladeny určité nároky, co se týče jazykové kultivovanosti. Pokud by zaměstnavateli připadala uchazečova jazyková varieta odlišná od té jeho méně kultivovaná a prestižní, mohl by jeho postoj k této varietě zapříčinit, že by uchazeče na základě jeho mluvy nepřijal a tímto ho diskriminoval. Lze předpokládat, že stejně jako v případě Cargileova výzkumu, také u nás bude kontext významně ovlivňovat postoje k jazykům.

Vzhledem k tomu, co už jsem předestřela v předchozích kapitolách, dá se předpokládat, že postoj Pražanů k ostravštině bude spíše neutrální nebo lehce negativní, zatímco Ostravané se budou vůči pražské češtině vymezovat silněji, jelikož prvky obecné češtiny v mluvě jsou na východě země považovány za nežádoucí, cizí a směšné. V Praze je přece jen tolerance vůči cizím přízvukům vyšší tím, že se v Praze schází obyvatelstvo z celého území republiky a mnoho Pražanů má na Moravě příbuzenstvo či známé a na moravskou mluvu jsou tak přivyklejší než Ostravané na obecnou češtinu.

3. Výzkum

3.1 Technika spojitých masek

Jako nejvhodnější nástroj pro ověření svých domněnek a předpokladů jsem zvolila výzkum pomocí techniky spojitých masek (angl. *match-guised technique*), která byla vytvořena v 50. letech 20. století sociálním psychologem Wallaceem Lambertem. W. Lambert ji představil ve svém článku *A Social Psychology of Bilingualism* (1967), ve kterém shrnuje poznatky z několika svých výzkumů, v nichž tuto techniku použil při zkoumání postojů k jazyku v kanadském Québecu, kde vedle sebe žijí angličtí a francouzští mluvčí.¹¹ Tato technika je pro výzkum velmi vhodná, jelikož je určena přímo pro výzkum postojů k jazyku. V sociolingvistice se poté ještě rozvinula a začala se používat nejen v situacích, kdy je potřeba zkoumat postoje ke dvěma jazykům, ale také postoje k varietám jednoho jazyka.

Výhoda techniky spojitých masek spočívá v tom, že pravý cíl výzkumu zůstává skrytý. Testované osoby nevědí, co je ve skutečnosti předmětem zkoumání, a jejich odpovědi tak nepodléhají zkreslení danému společenskými konvencemi či samotným testováním.

Během přípravné fáze je třeba shromáždit skupinu bilingvních mluvčích, kteří užívají ty jazyky nebo variety, které jsou předmětem výzkumu. Každý z těchto mluvčích pak nahraje dva projevy, které se vzájemně liší pouze užitým jazykem či varietou, obsah promluv je ve všech případech stejný. Jeden takový projev nazýváme maskou – každý mluvčí tedy nahrál dvě masky. Samotná testovací fáze pak probíhá tak, že ve skupině testovaných osob předestřeme, že uslyší několik projevů a mají za úkol ohodnotit charakterové vlastnosti mluvčích v předem připravených formulářích. Výzkum je testovaným osobám prezentován tak, že nevědí, co doopravdy hodnotí (tedy že vlastně slyší od každého mluvčího dva projevy, dvě masky, odlišné pouze užitým jazykem či varietou). Rozdíly v hodnocení dvou masek stejného mluvčího by pak měly odpovídat rozdílům v hodnocení dvou jazyků, ve kterých byly masky nahrány, a může se tak prokázat tendence respondentů favorizovat určitou varietu nebo jazyk, aniž by si byli vědomi, že tak činí. Předejde se tím nechtěnému zkreslení výsledků vlivem vědomého příkrášlování odpovědí (testované osoby mívají totiž snahy odpovídat tak, aby byly jejich odpovědi „správné“, společensky přijatelné a zobrazovaly hodnotitele v lepším světle).

¹¹ Více o Lambertových a dalších výzkumech pomocí techniky spojitých masek bylo řečeno už v kapitole 1.3 *Jazyková diskriminace ve světě*.

3.2 Průběh výzkumu

3.2.1 Účastníci výzkumu

Přípravné fáze výzkumu – nahrávání promluv v obecné češtině a ostravštině – se zúčastnily čtyři vysokoškolské studentky původem z Ostravy, které v Praze žijí nejméně dva roky a jsou obeznámeny s ostravskou i pražskou mluvou natolik, aby zvládly oběma varietami mluvit.

Následného dotazníkového výzkumu se zúčastnily dvě třídy pražského a dvě třídy ostravského gymnázia. Celkem jsem získala odpovědi od 113 respondentů.

Čtyři dotazníky jsem musela vyřadit – dva neměly vyplněnou hlavičku s údaji o věku, pohlaví a mateřském jazyce respondenta a další dva vyplňovali respondenti, jejichž mateřským jazykem nebyla čeština, ale maďarština a vietnamština, takže jsem nakonec pracovala se 109 dotazníky. Mezi těmito respondenty bylo 41 mužů a 68 žen, 52 respondentů z Prahy a 57 z Ostravy. Kandidáty na pozici pomocné síly tedy hodnotilo 49 studentů (22 v Praze a 27 v Ostravě) a kandidáty pro pozici vyučujícího hodnotilo 60 studentů (30 a 30). Věk respondentů se pohyboval mezi 15 a 18 lety (průměrný věk respondenta je 16,4 let).

3.2.2 Metoda výzkumu

Přípravná fáze sestávala z pořizování nahrávek použitých ve vlastním výzkumu a přípravy dotazníků, tedy hodnotících škál a dotazníkových archů. S každou ze čtyř studentek jsem v nahrávacím studiu Fonetického ústavu FF UK s pomocí pověřeného pracovníka pořídila dvě nahrávky – jednu namluvenou v obecné češtině a druhou v ostravštině. Mluvčí byly instruovány, aby se snažily zachovat vždy stejné tempo řeči a jiné paralingvistické jevy, aby se jejich nahrávky lišily pouze užitou varietou. Nahrávky mají všechny shodný obsah¹² a trvají kolem půl minuty (v závislosti na rychlosti čtení). Text pro nahrávání byl vybrán takový, aby svým obsahem nepoutal přílišnou pozornost a působil co nejvíce neutrálně v kontextech, které jsem použila v další (dotazníkové) části výzkumu. Co se týče těchto kontextů, po vzoru Cargileova výzkumu (1997) jsem přistoupila ke kontextu výběru

¹² Text nahrávek obsahuje příloha č. 1.

vhodného kandidáta pro pracovní pozici vyučujícího, aby se odhalila případná preference jedné z masek pro povolání, u něhož předpokládám, že bývá spojováno s kultivovaným vyjadřováním. V opozici k tomuto prestižnějšímu povolání jsem pro druhý kontext vybrala pozici pomocné síly v mzdové účtárně, což je povolání, u něhož předpokládám, že bude z jazykového hlediska neutrální. Srovnání hodnocení masek v těchto dvou kontextech nám pak tedy může prokázat viditelné upřednostňování některé z jazykových variet v určité situaci (a prokázat případnou jazykovou diskriminaci při výběru pracovníka pro nějakou pozici).

Dotazníky¹³ byly na obou gymnáziích vyplňovány v papírové podobě. V každé třídě jsem přednesla úvod, ve kterém jsem respondenty obeznámila s tím, že hledám člověka pro pozici vyučujícího nebo pomocné síly v mzdové účtárně a že máme osm kandidátů. Každý z kandidátů měl za úkol přečíst a zapamatovat si krátký text a poté ho přednést, čímž vznikly nahrávky, které mají respondenti za úkol ohodnotit na škálách v dotazníku, který jim byl předložen.

Každá škála sestávala z pěti stupňů a hodnotících otázek bylo pět – respondenti měli hodnotit vhodnost kandidáta na danou pracovní pozici, jak moc je jim sympatický, nakolik jim připadá zodpovědný, vzdělaný a jak kultivované má podle nich vystupování. Respondenti byli upozorněni, že se mají oprostít snah o jakousi domnělou „správnost“ svého hodnocení a mají založit svůj úsudek čistě na svých osobních dojmech. Bylo jim také explicitně vysvětleno, jakým způsobem se má hodnocení v dotaznících vyplňovat, aby se předešlo chybám z důvodu nepochopení principu hodnocení. Poté jim byly postupně puštěny nahrávky (sestavené v takovém pořadí, aby za sebou nebyly dvě masky stejného mluvčího a respondentům nebylo nápadné, že jde o stejné hlasy) a studenti hodnotili každou nahrávku na škálách v dotazníkovém archu. Každá nahrávka byla puštěna jednou a poté byl studentům dán dostatek času na vyplnění příslušných okének v dotazníku.

3.2.3 Výsledky výzkumu

V této podkapitole budu prezentovat a analyzovat data získaná během dotazníkového výzkumu. Tato data jsou uspořádána do tabulek¹⁴ rozdělených dle pěti vlastností (vhodnost

¹³ Obě verze dotazníku příkládám v příloze č. 2.

¹⁴ V tabulkách č. 1–5 je vždy uvedeno průměrné hodnocení a v závorce směrodatná odchylka. Jsou použity zkratky OČ pro obecněčeskou a OS pro ostravskou masku. Osoby hovořící v nahrávkách jsou zde uvedeny jako mluvčí A, B, C a D.

pro dané povolání, sympatičnost, zodpovědnost, vzdělanost a kultivovanost vystupování), které měli respondenti za úkol hodnotit v dotaznících. Budu se nyní blíže věnovat převážně signifikantním rozdílům v hodnocení, které mohou mít nějaký zvláštní význam pro následnou interpretaci.

Respondenti měli nejprve hodnotit vhodnost kandidátů pro danou pracovní pozici, průměrná hodnocení a směrodatné odchylky jsou zaneseny do tabulky č. 1.

Tabulka č. 1 Hodnocení vhodnosti kandidátů

VHODNOST	UČITEL - PRAHA	UČITEL - OSTRAVA	POM. SÍLA - PRAHA	POM. SÍLA - OSTRAVA
Mluvčí A - OČ	3,2 (0,96)	2,7 (1,10)	2,5 (0,74)	3,1 (0,87)
Mluvčí A - OS	2,1 (0,89)	2 (0,91)	2 (0,87)	1,8 (0,80)
Mluvčí B - OČ	3,8 (1,01)	4,3 (1,12)	4,2 (0,92)	4,5 (0,64)
Mluvčí B - OS	3,5 (0,77)	3,2 (1,02)	2,8 (1,05)	3,2 (0,96)
Mluvčí C - OČ	3,5 (0,90)	3,7 (0,99)	3,5 (1,14)	4,1 (0,72)
Mluvčí C - OS	3,3 (1,11)	2,8 (1,22)	2,6 (1,09)	2,8 (1,19)
Mluvčí D - OČ	4 (1,03)	4,3 (0,79)	4,1 (1)	4,3 (0,91)
Mluvčí D - OS	2,4 (0,97)	2,4 (1,07)	2 (0,75)	2,1 (0,85)

Ve dvou případech se u pražských hodnotitelů ukázalo, že ostravské masky z hlediska vhodnosti pro pozici učitele hodnotili pozitivněji než masky obecněčeské. V případě mluvčího A bylo průměrné hodnocení obecněčeské masky 3,2 (sm. odch. = 0,96), zatímco průměrné hodnocení ostravské masky 2,1 (sm. odch. = 0,89). T-test ukázal signifikantní rozdíl: $t(28) = 4,883$; $p < 0,0001$. Podobně u mluvčího D je v hodnocení vhodnosti velký rozdíl, obecněčeská maska je v Praze průměrně hodnocena 4 (sm. odch. = 1,03) a ostravská maska 2,4 (sm. odch. = 0,97): $t(28) = 7,280$; $p < 0,0001$. U ostatních mluvčích (B a C) není rozdíl v hodnocení statisticky významný – obecněčeská maska je však vždy hodnocena o něco hůře než ostravská (nepřítomnost signifikantního výsledku v těchto případech by tak mohla být způsobena relativně nízkým počtem respondentů).

Tendence preferovat ostravské masky byla zaznamenána i v Ostravě, rozdíly v hodnocení však byly větší a všechny výsledky byly signifikantní. Průměrné hodnocení obecněčeské masky mluvčího A bylo 2,97 (sm. odch. = 1) a hodnocení ostravské masky bylo 2 (sm. odch. = 0,91): $t(28) = 4,717$; $p < 0,0001$. Hodnocení obecněčeské masky mluvčího B bylo 4,3 (sm. odch. = 1,12), hodnocení ostravské masky bylo 3,2 (sm. odch. = 1,02): $t(28) = 4,990$; $p < 0,0001$. Obecněčeská maska mluvčího C byla průměrně hodnocena 3,7 (sm. odch.

= 0,99) a ostravská maska byla hodnocena 2,8 (sm. odch. = 1,22): $t(28) = 3,743$; $p < 0,05$. Nejvýraznější rozdíl byl zaznamenán u mluvího D, kde měla obecněčeská maska průměrné hodnocení 4,3 (sm. odch. = 0,79) a ostravská maska 2,4 (sm. odch. = 1,07): $t(28) = 6,795$; $p < 0,0001$.

V případě druhého kontextu, tedy pracovní pozice pomocné síly v mzdové účtárně, se výsledky poněkud liší. V Praze byla ostravská maska hodnocena vždy lépe, ale s výraznějším rozdílem v hodnocení než v případě pozice vyučujícího. Všechny rozdíly v hodnocení byly signifikantní, rozdíl u mluvího A byl hraniční. Průměrné hodnocení obecněčeské masky mluvího A bylo 2,5 (sm. odch. = 0,74), hodnocení ostravské masky bylo 2 (sm. odch. = 0,87): $t(20) = 2,135$; $p < 0,05$. U mluvího B byla obecněčeská maska průměrně hodnocena 4,2 (sm. odch. = 0,92), zatímco ostravská maska 2,8 (sm. odch. = 1,05), t-test prokázal signifikantní rozdíl: $t(20) = 5,880$; $p < 0,0001$. Mluví C byl v případě obecněčeské masky hodnocen 3,5 (sm. odch. = 1,14) a v případě ostravské masky 2,6 (sm. odch. = 1,09): $t(20) = 3,389$; $p < 0,05$. Největší rozdíl byl opět u mluvího D, kde obecněčeská maska byla průměrně hodnocena 4 (sm. odch. = 1) a ostravská maska 1,9 (sm. odch. = 0,75): $t(20) = 7,543$; $p < 0,0001$.

Také v Ostravě se tento trend zachoval a ostravské masky byly favorizovány, opět s větším rozdílem, než který byl zaznamenán v Praze, opět byly všechny výsledky signifikantní. V případě mluvího A bylo průměrné hodnocení obecněčeské masky 3,1 (sm. odch. = 0,87) a hodnocení ostravské masky 1,8 (sm. odch. = 0,80): $t(25) = 8,838$; $p < 0,0001$. Obecněčeská maska mluvího B byla hodnocena 4,5 (sm. odch. = 0,64) a ostravská maska byla hodnocena 3,2 (0,96): $t(25) = 5,984$; $p < 0,0001$. Mluví C byl v obecněčeské masce hodnocen 4,1 (sm. odch. = 0,72) a v ostravské masce 2,8 (sm. odch. = 1,19): $t(25) = 6,462$; $p < 0,0001$. U mluvího D byl rozdíl v hodnocení nejvyšší, průměrné hodnocení obecněčeské masky bylo 4,3 (sm. odch. = 0,91), zatímco hodnocení ostravské masky bylo 2,1 (sm. odch. = 0,85): $t(25) = 12,093$; $p < 0,0001$.

Mimo tyto výsledky ukázal t-test signifikantní rozdíly také ve srovnání pražských hodnocení obou kontextů, u mluvího A v případě obecněčeské masky a u ostatních mluvích (B, C a D) v případě ostravských masek. Kromě mluvího A byly všechny rozdíly na hranici signifikantnosti. U mluvího A byla obecněčeská maska v kontextu vyučujícího hodnocena 3,2 (sm. odch. = 0,96) a táž maska byla v kontextu pomocné síly hodnocena lépe, tedy 2,5 (sm. odch. = 0,74). T-test zde prokázal rozdíl $t(50) = 2,966$; $p < 0,05$. Ostravská maska

mluvčího B byla pro pozici vyučujícího hodnocena 3,5 (sm. odch. = 0,78) a pro pozici pomocné síly 2,8 (sm. odch. = 1,05): $t(50) = 2,414$; $p < 0,05$. U mluvčího C byla pro pozici učitele hodnocena ostravská maska 3,3 (sm. odch. = 1,11) a pro pozici pomocné síly 2,6 (sm. odch. = 1,09): $t(50) = 2,035$; $p < 0,05$. Ostravská maska mluvčího D byla v kontextu vyučujícího hodnocena 2,4 (sm. odch. = 0,97) a ve druhém kontextu 1,9 (sm. odch. = 0,75): $t(50) = 2,195$; $p < 0,05$. Ve všech případech tedy byla v Praze z hlediska vhodnosti ostravská maska hodnocena lépe pro pozici pomocné síly, kromě mluvčího A, kde byla pro pozici pomocné síly hodnocena lépe obecněčeská maska.

Další signifikantní rozdíl prokázal t-test v případě srovnání hodnocení v Praze a v Ostravě, co se týče obecněčeské masky mluvčího A a C pro pozici pomocné síly. Průměrné hodnocení mluvčího A v Praze bylo 2,5 (sm. odch. = 0,74) a v Ostravě 3,1 (sm. odch. = 0,81): $t(47) = 2,489$; $p < 0,05$. Hodnocení mluvčího C v Praze bylo 3,5 (sm. odch. = 1,14) a hodnocení v Ostravě bylo 4,1 (sm. odch. = 0,71): $t(47) = 2,441$; $p < 0,05$. Oba tyto rozdíly byly hraniční a v případě většího vzorku respondentů by tam signifikantnost nemusela být.

V tabulce č. 2 pozorujeme průměrná hodnocení sympatičnosti kandidátů.

Tabulka č. 2 Hodnocení sympatičnosti kandidátů

SYMPATIČNOST	UČITEL - PRAHA	UČITEL - OSTRAVA	POM. - PRAHA	POM. - OSTRAVA
Mluvčí A - OČ	2,8 (0,76)	2,8 (1,09)	2,8 (0,92)	3,7 (0,98)
Mluvčí A - OS	2,5 (1,01)	2,3 (0,99)	2,2 (0,91)	2,1 (1,06)
Mluvčí B - OČ	3,6 (0,97)	3,9 (1,07)	4,1 (0,94)	4,5 (0,64)
Mluvčí B - OS	3 (0,83)	2,3 (1,02)	3 (1,29)	3,2 (0,88)
Mluvčí C - OČ	3,1 (1,01)	3,4 (1,07)	3,5 (1,01)	4,1 (0,73)
Mluvčí C - OS	2,7 (1,09)	2,5 (1,04)	3 (1)	2,8 (0,97)
Mluvčí D - OČ	3,2 (0,9)	3,5 (1,25)	3,6 (1,18)	4 (1,06)
Mluvčí D - OS	2,4 (0,93)	2,5 (1,22)	2,2 (0,92)	2,2 (1,12)

U pražských hodnocení z hlediska sympatičnosti v případě pozice vyučujícího byly zpozorovány pouze dva statisticky významné rozdíly. Stejně jako v případě vhodnosti se vyskytla lehká preference ostravštiny před obecnou češtinou. V případě mluvčího B byla obecněčeská maska hodnocena 3,6 (sm. odch. = 0,97) a ostravská maska 3 (sm. odch. = 0,83): $t(28) = 2,529$; $p < 0,05$. U mluvčího D byla obecněčeská maska hodnocena 3,2 (sm. odch. = 0,90) a ostravská maska 2,4 (sm. odch. = 0,93): $t(28) = 4,356$; $p < 0,05$.

V Ostravě byly také lépe hodnoceny ostravské masky, signifikantní rozdíly se objevily u všech mluvčích kromě mluvčího A. Největší rozdíl se objevil u mluvčího B, kde průměrné hodnocení obecněčeské masky bylo 3,9 (sm. odch. = 1,07) a ostravské masky 2,3 (sm. odch. = 1,02) ($t(28) = 6,642$; $p < 0,0001$). U mluvčího C byla obecněčeská maska hodnocena 3,4 (sm. odch. = 1,07) a ostravská maska 2,5 (sm. odch. = 1,04): $t(28) = 3,725$; $p < 0,05$. Mluvčí D byl v případě obecněčeské masky hodnocen 3,5 (sm. odch. = 1,25) a v případě ostravské masky 2,5 (sm. odch. = 1,22): $t(28) = 2,556$; $p < 0,05$.

Rozdíl v hodnocení sympatičnosti pro pozici vyučujícího u mluvčího A se tedy ukázal jako statisticky nevýznamný u pražských i ostravských hodnocení.

Rozdíl v hodnocení na hranici statistické významnosti byl zaznamenán také u ostravské masky mluvčího B – pokud srovnáme hodnocení pro pozici učitele v pražské a ostravské třídě, zjistíme, že v Praze je průměrné hodnocení této masky 3 (sm. odch. = 0,83) a v Ostravě 2,3 (sm. odch. = 1,02). T-test zde prokázal signifikantní rozdíl ($t(58) = 2,906$; $p < 0,05$).

V případě kontextu pomocné síly v Praze byly znovu obecněčeské masky hodnoceny hůře než ostravské a všechny výsledky byly signifikantní. U mluvčího A byla signifikantnost hodnocení hraniční; obecněčeská maska byla hodnocena 2,8 (sm. odch. = 0,92) a ostravská 2,2 (sm. odch. = 0,91): $t(20) = 2,439$; $p < 0,05$. Obecněčeská maska mluvčího B byla hodnocena 4,1 (sm. odch. = 0,94) a ostravská 3 (sm. odch. = 1,29): $t(20) = 4,194$; $p < 0,0001$. Rozdíl v hodnocení mluvčího C byl opět na hranici signifikantnosti. Obecněčeskou masku respondenti průměrně hodnotili 3,5 (sm. odch. = 1,01) a ostravskou 3 (sm. odch. = 1): $t(20) = 2,354$; $p < 0,05$. Obecněčeská maska mluvčího D byla hodnocena 3,6 (sm. odch. = 1,18) a ostravská 2,2 (sm. odch. = 0,92): $t(20) = 4,620$; $p < 0,0001$.

V Ostravě byla tendence k preferenci ostravských masek ještě silnější. Obecněčeská maska mluvčího A byla hodnocena 3,7 (sm. odch. = 0,98), zatímco ostravská maska byla hodnocena 2,1 (sm. odch. = 1,06): $t(25) = 5,881$; $p < 0,0001$. Mluvčí B byl v případě obecněčeské masky průměrně hodnocen 4,5 (sm. odch. = 0,64), v případě ostravské masky 3,2 (sm. odch. = 0,88): $t(25) = 7,640$; $p < 0,0001$. U mluvčího C byla obecněčeská maska hodnocena 4,1 (sm. odch. = 0,73), ostravská maska byla hodnocena 2,8 (sm. odch. = 0,97): $t(25) = 6,869$; $p < 0,0001$. U mluvčího D jsme zaznamenali největší rozdíl v hodnocení, průměrné hodnocení obecněčeské masky je 4 (sm. odch. = 1,06) a hodnocení ostravské masky je 2,2 (sm. odch. = 1,12): $t(25) = 8,634$; $p < 0,0001$.

Při srovnání hodnocení v Praze a v Ostravě pro pozici pomocné síly se prokázal signifikantní rozdíl také u obecněčeské masky mluvčího A. V Praze byla tato maska průměrně hodnocena 2,8 (sm. odch. = 0,72) a v Ostravě získala hodnocení 3,7 (0,98): $t(47) = 3,541$; $p < 0,05$.

Významný rozdíl se ukázal také mezi hodnocením obecněčeské masky mluvčího A v Ostravě. Zatímco pro pozici vyučujícího byla tato maska hodnocena 2,8 (sm. odch. = 1,09), pro pozici pomocné síly měla průměrné hodnocení 3,7 (sm. odch. = 0,98): $t(55) = 3,310$; $p < 0,05$.

Taktéž se rozdíl se objevil v Ostravě u ostravské masky mluvčího B. Pro pozici vyučujícího měla ostravská maska hodnocení 2,3 (sm. odch. = 1,02), pro pozici pomocné síly bylo hodnocení 3,2 (sm. odch. = 0,88): $t(55) = 3,514$; $p < 0,05$.

Třetí tabulka prezentuje hodnocení zodpovědnosti kandidátů.

Tabulka č. 3 Hodnocení zodpovědnosti kandidátů

ZODPOVĚDNOST	UČITEL - PRAHA	UČITEL - OSTRAVA	POM. - PRAHA	POM. - OSTRAVA
Mluvčí A - OČ	2,8 (1,01)	2,6 (0,81)	2,5 (1,06)	2,6 (0,84)
Mluvčí A - OS	2,2 (0,59)	1,8 (0,70)	2 (0,65)	2 (0,85)
Mluvčí B - OČ	3,4 (0,94)	3,8 (0,89)	3,9 (0,77)	4,4 (0,69)
Mluvčí B - OS	2,6 (1,10)	2,8 (0,92)	2,8 (1,23)	2,8 (1,25)
Mluvčí C - OČ	3,3 (0,99)	3,4 (0,97)	3,7 (0,88)	4 (0,73)
Mluvčí C - OS	2,7 (1,15)	2,6 (0,90)	2,8 (0,80)	2,7 (0,83)
Mluvčí D - OČ	3,4 (0,94)	3,9 (1,08)	4 (0,95)	4,1 (0,97)
Mluvčí D - OS	2,1 (0,90)	2,2 (1,02)	1,9 (1,08)	2,1 (0,87)

Také v hodnocení zodpovědnosti nepozorujeme významné odchýlení od předchozího směřování, tedy nadále je ostravská maska hodnocena lépe a rozdíly v hodnocení jsou větší v Ostravě. Všechny rozdíly v hodnocení v Praze jsou signifikantní. Obecněčeská maska mluvčího A byla průměrně hodnocena 2,8 (sm. odch. = 1,01) a ostravská maska 2,2 (sm. odch. = 0,59): $t(28) = 2,764$; $p < 0,05$. Mluvčí B byl v případě obecněčeské masky ohodnocen 3,4 (sm. odch. = 0,94) a v případě ostravské masky 2,6 (sm. odch. = 1,10): $t(28) = 3,988$; $p < 0,05$. U mluvčího C byla obecněčeská maska hodnocena 3,3 (sm. odch. = 0,99) a ostravská maska 2,7 (sm. odch. = 1,15): $t(28) = 2,764$; $p < 0,05$. Nejvýraznější rozdíl byl zaznamenán u mluvčího D, kde je obecněčeská maska hodnocena 3,9 (sm. odch. = 1,08), zatímco ostravská maska má hodnocení 2,2 (sm. odch. = 1,02): $t(28) = 6,054$; $p < 0,0001$.

Také v Ostravě jsou všechny rozdíly v hodnocení pro pozici vyučujícího statisticky významné. Mluvčí A byl v případě obecněčeské masky ohodnocen 2,6 (sm. odch. = 0,81) a v případě ostravské masky 1,8 (0,70): $t(28) = 4,420$; $p < 0,0001$. U mluvčího B bylo hodnocení obecněčeské masky 3,8 (sm. odch. = 0,89) a ostravské masky 2,8 (sm. odch. = 0,92): $t(28) = 5,250$; $p < 0,0001$. Obecněčeská maska mluvčího C byla průměrně hodnocena 3,4 (sm. odch. = 0,97) a ostravská maska 2,6 (sm. odch. = 0,90): $t(28) = 3,997$; $p < 0,0001$. U mluvčího D byl zaznamenán největší rozdíl, obecněčeská maska byla hodnocena 3,9 (sm. odch. = 1,08) a ostravská 2,2 (sm. odch. = 1,02): $t(28) = 6,054$; $p < 0,0001$.

V případě pomocné síly je znovu preferovaná ostravská maska v Praze i Ostravě, tentokrát s ještě přesvědčivějšími rozdíly v hodnocení masek. Pouze u pražského hodnocení mluvčího A nebyl prokázán signifikantní rozdíl, u všech ostatních byly rozdíly statisticky významné. V Praze byla obecněčeská maska mluvčího B hodnocena 3,9 (sm. odch. = 0,99) a ostravská 2,8 (sm. odch. = 1,23): $t(20) = 4,664$; $p < 0,0001$. U mluvčího C byla obecněčeská maska hodnocena 3,7 (sm. odch. = 0,88) a ostravská 2,8 (sm. odch. = 0,80): $t(20) = 5,766$; $p < 0,0001$. Obecněčeská maska mluvčího D byla hodnocena 4 (sm. odch. = 0,95) a ostravská maska byla hodnocena 1,9 (sm. odch. = 1,08): $t(20) = 6,224$; $p < 0,0001$.

V Ostravě byly všechny rozdíly signifikantní, u mluvčího A byla signifikantnost hraniční. Obecněčeská maska mluvčího A byla hodnocena 2,6 (sm. odch. = 0,84) a ostravská 2 (sm. odch. = 0,85): $t(25) = 2,437$; $p < 0,05$. U mluvčího B byla obecněčeská maska hodnocena 4,4 (sm. odch. = 0,69) a ostravská 2,8 (sm. odch. = 1,25): $t(25) = 6,255$; $p < 0,0001$. Mluvčí C byl v případě obecněčeské masky průměrně hodnocen 4 (sm. odch. = 0,73), v případě ostravské masky 2,7 (sm. odch. = 0,83): $t(25) = 7,017$; $p < 0,0001$. U mluvčího D bylo v Ostravě průměrné hodnocení obecněčeské masky 4,1 (sm. odch. = 0,97), zatímco hodnocení ostravské masky bylo 2,1 (sm. odch. = 0,87): $t(25) = 7,996$; $p < 0,0001$.

V tabulce č. 4 sledujeme hodnocení vzdělanosti mluvčích.

Tabulka č. 4 Hodnocení vzdělanosti kandidátů

VZDĚLANOST	UČITEL - PRAHA	UČITEL - OSTRAVA	POM. - PRAHA	POM. - OSTRAVA
Mluvčí A - OČ	2,6 (0,85)	2,5 (0,90)	2,7 (0,78)	3 (1,06)
Mluvčí A - OS	2,1 (0,69)	1,7 (0,76)	2 (0,79)	1,9 (0,82)
Mluvčí B - OČ	3,5 (0,86)	4 (0,83)	4,3 (0,83)	4,4 (0,64)
Mluvčí B - OS	2,8 (0,70)	2,7 (1,02)	2,8 (0,85)	2,8 (0,97)
Mluvčí C - OČ	3,2 (0,86)	3,3 (1,11)	3,8 (0,92)	4,3 (0,66)
Mluvčí C - OS	2,6 (0,77)	2,4 (0,89)	3 (0,79)	2,2 (0,79)
Mluvčí D - OČ	3,5 (0,82)	4 (1)	4 (0,82)	4,2 (0,92)
Mluvčí D - OS	2,1 (0,80)	2,1 (1,07)	1,8 (0,96)	2 (0,81)

Ostravské masky byly z hlediska vzdělanosti kandidáta hodnoceny lépe než obecněčeské, nepozorujeme tedy téměř žádnou změnu oproti předchozím hodnocením. Opět jsou rozdíly v hodnocení větší v Ostravě, kde je obecněčeská maska hodnocena výrazněji hůře než ostravská. V Praze u kandidátů na pozici učitele byly všechny rozdíly v hodnocení signifikantní. Mluvčí A byl v případě obecněčeské masky hodnocen 2,6 (sm. odch. = 0,85), v případě ostravské masky 2,1 (sm. odch. = 0,69): $t(28) = 3,205$; $p < 0,05$. U mluvčího B byla obecněčeská maska průměrně hodnocena 3,5 (sm. odch. = 0,86) a ostravská maska dopadla lépe s hodnocením 2,8 (sm. odch. = 0,70): $t(28) = 4,150$; $p < 0,0001$. Obecněčeská maska byla u mluvčího C hodnocena 3,2 (sm. odch. = 0,86) a ostravská 2,6 (sm. odch. = 0,77): $t(28) = 4,348$; $p < 0,0001$. Mluvčí D byl v případě obecněčeské masky hodnocen 3,5 (sm. odch. = 0,82) a v případě ostravské masky 2,1 (sm. odch. = 0,80): $t(28) = 7,735$; $p < 0,0001$.

V Ostravě pro pozici učitele byly obecně lépe hodnoceny ostravské masky, ve všech případech byly rozdíly signifikantní. Mluvčí A byl v obecněčeské masce hodnocen 2,5 (sm. odch. = 0,90) a v ostravské 1,7 (sm. odch. = 0,76): $t(28) = 4,443$; $p < 0,0001$. U mluvčího B byla obecněčeská maska hodnocena 4 (sm. odch. = 0,83), zatímco hodnocení ostravské masky bylo 2,7 (sm. odch. 1,02): $t(28) = 8,630$; $p < 0,0001$. Mluvčí C byl v případě obecněčeské masky hodnocen 3,3 (sm. odch. = 1,11) a v případě ostravské 2,4 (sm. odch. = 0,89): $t(28) = 4,405$; $p < 0,0001$. Hodnocení obecněčeské masky mluvčího D bylo 4 (sm. odch. = 1), zatímco ostravská maska byla hodnocena 2,1 (sm. odch. = 1,07): $t(28) = 7,398$; $p < 0,0001$.

V kontextu pomocné síly v Praze byly opět všechny rozdíly hodnocení signifikantní a ostravské masky dopadly lépe. Mluvčí A byl v případě obecněčeské masky hodnocen 2,7 (sm.

odch. = 0,78), v případě ostravské 2 (sm. odch. = 0,79): $t(20) = 2,950$; $p < 0,05$. U mluvího B byla obecněčeská maska hodnocena 4,3 (sm. odch. = 0,83), zatímco ostravská maska byla hodnocena 2,8 (sm. odch. = 0,85): $t(20) = 7,226$; $p < 0,0001$. Taktéž u mluvího C byla obecněčeská maska hodnocena hůře – 3,8 (sm. odch. = 0,92), ostravská byla hodnocena 3 (sm. odch. = 0,79): $t(20) = 4,271$; $p < 0,0001$. Mluví D byl v případě obecněčeské masky hodnocen 4 (sm. odch. = 0,82), v případě ostravské 1,8 (sm. odch. = 0,96): $t(20) = 7,268$; $p < 0,0001$.

Také v Ostravě ve stejném kontextu dopadla lépe ostravská maska, všechny výsledky byly statisticky významné. Mluví A byl v obecněčeské masce hodnocen 3 (sm. odch. = 1,06), v ostravské 1,9 (sm. odch. = 0,82): $t(25) = 5,194$; $p < 0,0001$. U mluvího B byla obecněčeská maska hodnocena 4,4 (sm. odch. = 0,64), zatímco ostravská byla hodnocena 2,8 (sm. odch. = 0,97): $t(25) = 7,709$; $p < 0,0001$. Také u mluvího C byla obecněčeská maska hodnocena hůře – 4,3 (sm. odch. = 0,66), zatímco ostravská 2,2 (sm. odch. = 0,79): $t(25) = 11,052$; $p < 0,0001$. U mluvího D byl rozdíl v hodnocení nejvyšší, obecněčeská maska byla hodnocena 4,2 (sm. odch. = 0,92) a ostravská 2 (sm. odch. = 0,81): $t(25) = 10,047$; $p < 0,0001$.

Tabulka č. 5 ukazuje průměrné hodnocení kultivovanosti vyjadřování kandidátů.

Tabulka č. 5 Hodnocení vystupování kandidátů

VYSTUPOVÁNÍ	UČITEL - PRAHA	UČITEL - OSTRAVA	POM. - PRAHA	POM. - OSTRAVA
Mluví A - OČ	3,2 (1,10)	2,8 (1,18)	2,8 (1,15)	3,1 (1,34)
Mluví A - OS	1,9 (0,83)	1,8 (0,63)	2 (0,79)	1,7 (0,73)
Mluví B - OČ	3,6 (1,16)	4,5 (0,63)	4,4 (0,73)	4,7 (0,48)
Mluví B - OS	2,7 (0,91)	3 (0,93)	2,6 (0,85)	2,6 (1,08)
Mluví C - OČ	3,5 (1,01)	3,8 (1,04)	4 (0,82)	4,5 (0,64)
Mluví C - OS	2,8 (0,94)	2,7 (1,03)	2,9 (0,99)	2,4 (0,85)
Mluví D - OČ	3,9 (0,91)	4,5 (0,57)	4,4 (0,59)	4,5 (0,85)
Mluví D - OS	2,1 (1,06)	2,3 (0,99)	1,9 (0,75)	2 (0,94)

Ukázalo se, že obecněčeské masky byly hodnoceny jako méně kultivované než ostravské, a rozdíly mezi hodnoceními jednotlivých masek byly ze všech škál největší.

V Praze byla pro pozici vyučujícího hodnocena obecněčeská maska mluvího A 3,2 (sm. odch. = 1,10), ostravská maska byla hodnocena 1,9 (sm. odch. = 0,83): $t(28) = 5,440$; $p < 0,0001$. U mluvího B byla obecněčeská maska hodnocena 3,6 (sm. odch. = 1,16) a ostravská

2,7 (sm. odch. = 0,91): $t(28) = 3,988$; $p < 0,05$. Mluvčí C byl v případě obecněčeské masky průměrně hodnocen 3,5 (sm. odch. = 1,01) a v případě ostravské masky 2,8 (sm. odch. = 0,94): $t(28) = 3,136$; $p < 0,05$. Obecněčeská maska mluvčího D byla hodnocena 3,9 (sm. odch. = 0,91) a ostravská maska byla za stejných podmínek hodnocena 2,1 (sm. odch. = 1,06): $t(28) = 8,880$; $p < 0,0001$.

Také v Ostravě u téhož kontextu jsme zaznamenali významné rozdíly. Mluvčí A byl v obecněčeské masce hodnocen 2,8 (sm. odch. = 1,18) a v ostravské 1,8 (sm. odch. = 0,63): $t(28) = 4,673$; $p < 0,0001$. U mluvčího B byla obecněčeská maska hodnocena 4,5 (sm. odch. = 0,63) a ostravská 3 (sm. odch. = 0,93): $t(28) = 8,554$; $p < 0,0001$. Obecněčeská maska mluvčího C byla hodnocena 3,8 (sm. odch. = 1,04), ostravská 2,7 (sm. odch. = 1,03): $t(28) = 4,331$; $p < 0,0001$. U mluvčího D byla obecněčeská maska hodnocena 4,5 (sm. odch. = 0,57) a ostravská 2,3 (sm. odch. = 0,99): $t(28) = 10,530$; $p < 0,0001$.

V kontextu pomocné síly se v Praze ukázal signifikantní rozdíl u všech mluvčích. U mluvčího A byla obecněčeská maska hodnocena 2,8 (sm. odch. = 1,15), ostravská maska byla hodnocena 2 (sm. odch. = 0,79): $t(20) = 2,625$; $p < 0,05$. Mluvčí B byl v případě obecněčeské masky hodnocen 4,4 (sm. odch. = 0,73), v případě ostravské masky 2,6 (sm. odch. = 0,85): $t(20) = 8,420$; $p < 0,0001$. Obecněčeská maska mluvčího C byla hodnocena 4 (sm. odch. = 0,82) a ostravská 2,9 (sm. odch. = 0,99): $t(20) = 4,983$; $p < 0,0001$. Také u mluvčího D byla ostravská maska hodnocena lépe s vysokým rozdílem, obecněčeská maska byla hodnocena 4,4 (sm. odch. = 0,59) a průměrné hodnocení ostravské masky bylo 1,9 (sm. odch. = 0,75): $t(20) = 12,611$; $p < 0,0001$.

V Ostravě se v tomtéž kontextu prokázala jako statisticky významně rozdílná všechna hodnocení, mluvčí A byl v obecněčeské masce hodnocen 3,1 (sm. odch. = 1,34), v ostravské 1,7 (sm. odch. = 0,73): $t(25) = 5,126$; $p < 0,0001$. U mluvčího B byla obecněčeská maska hodnocena 4,7 (sm. odch. = 0,48), ostravská maska byla hodnocena 2,6 (sm. odch. = 1,08): $t(25) = 9,296$; $p < 0,0001$. Mluvčí C byl v obecněčeské masce ohodnocen 4,5 (sm. odch. = 0,85) a v ostravské masce měl hodnocení 2 (sm. odch. = 0,94): $t(25) = 12,719$; $p < 0,0001$. U mluvčího D byl rozdíl nejvyšší, obecněčeská maska byla hodnocena 4,5 (sm. odch. = 0,85) a ostravská měla průměrné hodnocení 2 (sm. odch. = 0,94): $t(25) = 12,985$; $p < 0,0001$.

3.2.4 Interpretace výsledků

Obecně je z výsledků zřejmé, že ostravská maska byla hodnocena vždy lépe nebo přinejmenším srovnatelně s obecněčeskou maskou. Ostravština byla preferována respondenty v Praze i v Ostravě. V Ostravě byla všechna hodnocení extrémnější, tedy ostravské masky byly hodnoceny výrazněji lépe a obecněčeské masky hůře ve všech vlastnostech. Největší rozdíly v hodnocení obecněčeských a ostravských masek byly z hlediska kultivovaného vystupování – ostravským studentům tedy připadalo obecněčeské vyjadřování mnohem méně kultivované než ostravské.

Studenti v Praze hodnotili kandidáty pro pozici vyučujícího spíše negativně v případě obecněčeské i ostravské variety. Z hlediska vhodnosti byly dvě obecněčeské masky hodnoceny významně hůře než ostravské a dvě byly hodnoceny srovnatelně. Tato tendence pražských studentů v hodnocení kandidátů pro pozici učitele, ať šlo o ostravskou nebo obecněčeskou masku, můžeme interpretovat jako nevhodnost obou variet pro toto povolání v očích pražských respondentů. Respondenti zjevně pocívali jako nevhodné pražské, ale i ostravské varianty a jednotliví mluvčí jim tak pro danou pracovní pozici nepřipadali plně vyhovující. Lehkou preferenci ostravštiny si můžeme vyložit jako mírný příklon k variantě, která zní více „spisovně“ (ostravština se vyznačuje spisovnými koncovkami), nicméně ani tak nebyla ostravština hodnocena dostatečně vysokým hodnocením, aby byla ve všech případech lepší než obecná čeština.

V případě kontextu pozice pomocné síly byly v Praze ostravské masky hodnoceny lépe než obecněčeské, jen u mluvčího A nebyl nalezen statisticky významný rozdíl z hlediska zodpovědnosti. Opět byla favorizována ostravština, tentokrát však výrazněji, než tomu bylo v případě vyučujícího. Obecná čeština byla hodnocena přibližně stejně jako v prvním kontextu. Tuto preferenci ostravštiny pro pomocnou sílu můžeme považovat za upřednostňování ostravsky mluvících kandidátů pro nižší a méně prestižní pracovní pozici. Zatímco pro pozici vyučujícího nebyla ostravština hodnocena příliš pozitivně, pro pozici pomocné síly připadá respondentům vhodnější.

Mezi studenty v Ostravě jsem nepřekvapivě zaznamenala silnou tendenci ve všech případech favorizovat ostravštinu, nebo spíše zcela odsuzovat obecnou češtinu. Nezáleželo přitom na pracovní pozici, o kterou se kandidáti měli ucházet, masky nahrané v obecné

češtině byly negativně hodnocené téměř ve všech případech.¹⁵ U mluvího A pro pozici učitele nebyl nalezen signifikantní rozdíl z hlediska sympatičnosti, jinak byly všechny rozdíly statisticky významné. Potvrdilo se tedy, že obecná čeština je v Ostravě přijímána s nelibostí, jak bylo naznačeno již v teoretické části práce.

Domnívám se, že tato silně negativní reakce byla způsobena také poměrně nízkým věkem respondentů a kdyby se stejný výzkum prováděl mezi vysokoškolskými studenty, bylo by jejich hodnocení mírnější, podobně jako tomu bylo u Gilesova výzkumu vnímání britských akcentů (1972). Bylo by pak určitě zajímavé porovnat výsledky mého výzkumu a podobného výzkumu provedeného v kolektivu vysokoškolských studentů nebo ještě starších respondentů, protože alespoň u ostravských respondentů by určitě nastala změna v jejich postojích.

Pokud srovnáme hodnocení ostravštiny v Praze a v Ostravě, zjistíme, že ve většině případů byla ostravština v Ostravě hodnocena o trochu lépe než v Praze, místy byly rozdíly markantnější. Ve srovnání hodnocení kandidátů na pozici učitele v Praze a v Ostravě se nenašly žádné signifikantní rozdíly, pouze u mluvího B byla významně rozdílně hodnocena sympatičnost v případě ostravské variety – v Ostravě byl hodnocen lépe.

Při srovnání hodnocení druhého kontextu v Ostravě a v Praze najdeme signifikantních rozdílů více, obecná čeština byla v Ostravě hodnocena hůře z hlediska vhodnosti a sympatičnosti, taktéž u mluvího C byla v Ostravě hodnocena obecná čeština jako horší z hlediska vhodnosti.

Srovnávali jsme také hodnocení v rámci každého z měst. V Praze byla hodnocena jako lepší pro pomocnou sílu jedenkrát obecná čeština (mluvčí A) a třikrát ostravština (mluvčí B, C, D), což podporuje interpretaci, že ostravsky mluvící kandidáti přišli pražským respondentům vhodnější pro pozici pomocné síly. Všechny tyto rozdíly ovšem byly na hranici signifikantnosti a v případě většího počtu respondentů by nemusely nastat.

V rámci Ostravy byly v hodnocení také nalezeny signifikantní rozdíly. Obecná čeština mluvího A byla z hlediska sympatičnosti pro pozici pomocné síly hodnocena hůře, taktéž u mluvího B, jen v jeho případě to byla ostravština. U dvou mluvích (mluvčí B a C) byly zaznamenány signifikantní rozdíly v hodnocení v Ostravě u více než dvou vlastností. Stalo se tak v případě obecněčeské masky, u mluvího B byly významné rozdíly v hodnocení

¹⁵ Už během poslechu nahrávek kandidátů mluvících obecnou češtinou se v ostravských třídách ozývaly nesouhlasné zvuky nebo smích, čímž studenti jasně prezentovali svůj postoj k obecné češtině.

sympatičnosti, zodpovědnosti a vzdělanosti a u mluvčího C byly rozdíly dokonce u všech vlastností, přičemž u vhodnosti byl rozdíl na pokraji významnosti. U obou mluvčích byla obecněčeská maska hodnocena jako horší v případě pozice pomocné síly. Nejvýraznější rozdíl byl zpozorován u mluvčího C při hodnocení z hlediska vzdělanosti. V Ostravě byla celkově hodnocení obecněčeských masek výrazně horší než v Praze a ve třídě, která hodnotila kandidáty pro pozici pomocné síly byly zpozorovány nejznatelnější rozdíly v hodnocení ostravských a obecněčeských masek. Vliv mohl mít fakt, že ve třídě, která hodnotila kandidáty pro pozici pomocné síly, byl přítomen statisticky nedostatečný počet respondentů.

Z výše uvedených výsledků tedy můžeme předpokládat, že pražský mluvčí je v Ostravě kvůli svému stylu mluvy v jistých situacích znevýhodněn, ostravské postoje k obecné češtině jsou spíše negativního charakteru. Oproti tomu ostravština Pražanům příliš nevadí, ale mají zřejmě tendenci asociovat tuto varietu s méně prestižním povoláním. Nabízí se také druhá možnost výkladu výsledků, a to varianta, že respondenti považovali užití obecné češtiny jako nedodržení situační normy v případě, kdy měli kandidáti za úkol přečíst a zapamatovat si spisovnou češtinou psaný text – znamenalo by to tedy, že nejde přímo o samotnou obecnou češtinu, ale její užití v situaci, kdy to není vhodné, což bylo respondenty zaznamenáno a patřičně negativně ohodnoceno. Nebyl by to pak případ diskriminace mluvčích obecné češtiny, ale pouze penalizace nedodržení situační normy. Podle mě respondenti tomuto kontextu nepřikládali příliš velkou váhu a hodnotili opravdu varietu ve vztahu k domnělé pracovní pozici, je to však také způsob, jakým se dá na výsledky nahlédnout.

Jedná se o pilotní výzkum a tyto výsledky jsou založeny na skupině respondentů, která není příliš velká, proto je třeba brát výsledky s rezervou, určitou průkaznost v nich však najdeme. Je zde několik možností, jak výzkum rozvinout a dobrat se tak dalších a podrobnějších závěrů o jazykové nerovnosti v české společnosti – bylo by určitě dobré mezi osoby nahrávající promluvy v přípravné fázi zahrnout i muže, aby se případně prokázal rozdíl v hodnocení obou variet mezi muži a ženami, jak tomu bylo třeba u Lambertova výzkumu (1967). Je také otázkou, jaký rozdíl by činila jiná povolání, nakolik je jazyk (varieta) důležitým kritériem při výběru kandidáta pro jiné pracovní pozice. Samozřejmě by se tento výzkum dal rozšířit i na jiné oblasti a variety v Česku. Existuje tedy mnoho způsobů, jak se na problematiku jazykové nerovnosti a diskriminace podívat znovu a třeba z trochu jiné perspektivy.

Závěr

Ve své práci jsem v první části popsala teoretická východiska problematiky jazykové nerovnosti a prezentovala uskutečněné zahraniční výzkumy tohoto zaměření a jejich výsledky, které mi byly příkladem pro provedení mého vlastního výzkumu. Dále jsem nastínila aktuální jazykovou situaci v Česku, porovnála Prahu a Ostravu z hlediska vzájemného vztahu, rozebrala relevantní rozdíly mezi formální stránkou obecné češtiny užívané v Praze a ostravštiny a popsala výchozí předpoklady ohledně jazykové nerovnosti v Česku.

V praktické části své práce jsem nejprve představila techniku spojitých masek, pomocí které jsem prováděla vlastní výzkum. Tento empirický výzkum přinesl výsledky, které jsem analyzovala a poté interpretovala v poslední kapitole práce. Interpretací dat sebraných dotazníkovým výzkumem jsem získala poznatky o jazykové nerovnosti v Česku, zejména potvrzení samotné existence jazykové nerovnosti a tudíž i jazykové diskriminace u nás, neboť se ukázalo, že Ostravané vždy favorizují ostravštinu před obecnou češtinou a tudíž mohou v některých situacích znevýhodňovat Pražany, potažmo mluvčí užívatelé obecnou češtinu. Oproti tomu v Praze se ukázala tendence upřednostňovat mluvčí ostravštiny pro nižší a méně prestižní pracovní pozice, což můžeme také považovat za projev jazykové nerovnosti. Prokázala se tedy existence jazykové nerovnosti a z toho vyplývající možné jazykové diskriminace v Česku a potvrdily se mé odhady ohledně jazykové situace mezi Ostravou a Prahou.

Tyto výsledky mohou posloužit jako základ pro další výzkum této problematiky jazykové nerovnosti v Česku, protože by určitě bylo zajímavé výzkum rozšířit a doplnit o další faktory, které by mohly hrát roli ve vnímání variet (např. jak ovlivňuje postoje k jazyku věk respondentů? Má nějaký vliv pohlaví mluvčího? Byli by třeba mužští mluvčí ostravštiny přijímáni v Praze hůře než ženy?). Stejně tak by určitě bylo přínosné rozšířit oblasti zkoumání i na jiné oblasti Česka a porovnat výsledky postojů k obecné češtině v Ostravě s výsledky týchž postojů třeba v Brně. Přinejmenším je tato práce drobným příspěvkem k otázce postojů k varietám v Česku, což je téma, které u nás zatím nebylo obsáhleji zpracováno, ač by si to zcela jistě zasloužilo.

Seznam použité literatury

- BALHAR, J. (1995): „Spisovní“ Slezané. In: Čeština doma a ve světě 3, 4. Praha: FF UK, s. 253–255.
- BRADAC, J. – CARGILE, A. C. – HALLETT, J. S. (2001): Language Attitudes: Retrospect, Conspect, and Prospect. In: The New Handbook of Language and Social Psychology. Chichester: Wiley, s. 137–155.
- DAVIDOVÁ, D. a kol. (1997): Mluvená čeština na Moravě. Ostrava: OU.
- DIERCKS, W. (2002): Mental Maps: Linguistic-Geographic Concepts. In: Handbook of Perceptual Dialectology II. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 51–70.
- FAZIO, R. H. – TOWLES-SCHWEN, T. (1999): The MODE Model of Attitude – Behavior Processes. In: Dual-Process Theories in Social Psychology. New York: The Guilford Press, s. 97–116.
- GILES, H. – BILLINGS, A. (2004): Assessing Language Attitudes: Speaker Evaluation Studies. In: Handbook of Applied Linguistics. Oxford: Blackwell, s. 187–209.
- GILES, H. – BOURHIS, R. Y. (1976): Methodological Issues in Dialect Perception: Some Social Psychological Perspectives. In: Anthropological linguistics, 18, s. 294–304.
- GILES, H. – BOURHIS, R. – DAVIES, A. (1979): Prestige Speech Styles - The Imposed Norm and Inherent Value Hypotheses. In: Language and Society. s. 589–596.
- GILES, H. – POWESLAND, P. (1975): Speech Style and Social Evaluation. Londýn – New York: Academic Press.
- HUDSON, R. A. (1996): Sociolinguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- CHROMÝ, J. (2009): Postoje k jazyku, technika spojitých masek a čeština. In: Naše řeč, 92, s. 252–262.
- IRVINE, J. (2001): Style as Distinctiveness. In: Style and Sociolinguistic variation. Cambridge, s. 21–43.

- JANČÁK, P. (1997): Běžná mluva v Praze a její nářeční zázemí. In: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha: Academia, s. 200–211.
- KATRŇÁK, T. – FUČÍK, P. (2011): Návrat k sociálnímu původu – Vývoj sociální stratifikace české společnosti v letech 1989 až 2009. Praha: CDK.
- KESSLER, R. C. – MICKELSON, K. D. – WILLIAMS, D. R. (1999): The Prevalence, Distribution, and Mental Health Correlates of Perceived Discrimination in the United States. In: Journal of Health and Social Behavior, 40. s. 208–230.
- KRČMOVÁ, M. (1997): Současná běžná mluva v českých zemích. In: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha: Academia, s. 160–172.
- KRČMOVÁ, M. (2005): Stratifikace současné češtiny. Linguistica Online. [online, cit. 2013-13-05]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/krc-012.pdf>.
- LAMBERT, W. (1967): A Social Psychology of Bilingualism. In: Journal of Social Issues, 23, s. 91–109.
- LIPPI-GREEN, R. (1997): English with an Accent: Language, Ideology, and Discrimination in the United States. Londýn – New York: Routledge.
- MILROYOVÁ, L. – GORDON, M. (2012): Sociolingvistika: metody a interpretace. Praha: Karolinum.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J (1997): Čeština spisovná, hovorová, obecná... a hlavně mluvená (v současné komunikaci a v současném výzkumu). In: Slovo a slovesnost, 58. s. 42–54.
- PRESTON, D. (1999): A Language Attitude Approach to the Perception of Regional Variety. In: Handbook of Perceptual Dialectology I. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 359–373.
- ROMERO, A. J. – ROBERTS, R. E. (1998): Perception of Discrimination and Ethnocultural Variables in a Diverse Group of Adolescents. In: Journal of Adolescence, 21. s. 641–56.
- SACHDEV, I. (2007): Communication, Language and Discrimination. In: Journal of Language and Social Psychology, 26/2. s. 101–105.

SGALL, P. – HRONEK, J. (1992): *Čeština bez příkras*. Praha: H & H.

ŠRÁMEK, R. (1997): Jak se proměňují slezská nářečí. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 231–238.

VAN BEZOOIJEN, R. (2002): Aesthetic Evaluation of Dutch: Comparisons across Dialects, Accents, and Languages. In: *Handbook of Perceptual Dialectology II*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, s. 13–30.

WILSON, J. (2010): *Moravians in Prague: A Sociolinguistic Study of Dialect Contact in the Czech Republic*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Přílohy

Příloha č. 1 – text k nahrávání

Sylvie Drkošová, FF UK

Obecná čeština

Každý životopis by měl začít základními osobními údaji, jakejma jsou méno, příjmení a případně i akademický titul. Na tomhle místě bývá uvedený taky datum a místo narození, státní příslušnost a národnost, ale rozhodně tam nesmí chybět trvalý bydliště s přesnou adresou, popřípadě i telefonním číslem pevný linky či mobilu. Právě to může výrazně urychlit další jednání, protože dopisováním se přijetí nového zaměstnance poněkud oddaluje.

Ostravština

Každý životopis by měl začít základními osobními údaji, jakými jsou jméno, příjmení a případně i akademický titul. Na tomto místě bývá uvedeno také datum a místo narození, státní příslušnost a národnost, ale rozhodně tam nesmí chybět trvalé bydliště s přesnou adresou, popřípadě i telefonním číslem pevné linky či mobilu. Právě to může výrazně urychlit další jednání, protože dopisováním se přijetí nového zaměstnance poněkud oddaluje.

(z knihy *Jak být IN v písemném projevu*, s. 135.)

Příloha č. 2 - dotazníky

Dobrý den,
snažím se vybrat vhodného člověka na pozici vyučujícího. Tento dotazník slouží k ohodnocení kandidátů na základě nahrávek, které uslyšíte. K ohodnocení prosím použijte následující škály.
Děkuji za spolupráci.

Věk:

Pohlaví: muž – žena

Mateřský jazyk:

1. Nakolik je kandidát **vhodný** pro pozici vyučujícího?
2. Nakolik je Vám **sympatický**?
3. Nakolik je **zodpovědný**?
4. Nakolik je **vzdělaný**?
5. Nakolik **kultivované** má vystupování?

Vlevo – *nejlepší* hodnoceníVpravo – *nejhorší* hodnocení**Kandidát 1.**

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 2.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 3.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 4.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 5.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 6.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 7.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 8.

1.
2.
3.
4.
5.

Dobrý den,
snáším se vybrat vhodného člověka na pozici pomocné síly v mzdové účtárně. Tento dotazník slouží k ohodnocení kandidátů na základě nahrávek, které uslyšíte. K ohodnocení prosím použijte následující škály.
Děkuji za spolupráci.

Věk:

Pohlaví: muž – žena

Mateřský jazyk:

1. Nakolik je kandidát **vhodný** pro tuto pozici?
2. Nakolik je Vám **sympatický**?
3. Nakolik je **zodpovědný**?
4. Nakolik je **vzdělaný**?
5. Nakolik **kultivované** má vystupování?

Vlevo – *nejlepší* hodnoceníVpravo – *nejhorší* hodnocení**Kandidát 1.**

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 2.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 3.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 4.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 5.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 6.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 7.

1.
2.
3.
4.
5.

Kandidát 8.

1.
2.
3.
4.
5.